

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 98–99, 2005–2006

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE D'HISTOIRE

Tome 98–99, 2005–2006

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ЖИВОТ В ИРЛАНДИЯ В НАЧАЛОТО НА XX ВЕК

БОРИСЛАВ МАВРОВ

Borislav Mavrov. POLITICAL LIFE IN IRELAND AT THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY

The Irish national question turned into one of the most important questions in the English colonial and imperial policy in the ninetieth and the beginning of the twentieth century. The aspiration of Irish people for gaining some kind of independence underlies in its very basis. Every subject acting on the Irish nationalist stage pursues one way or another exactly this aim. The difference between them is in the ways and the means through which they envisage and believe to achieve this goal.

The current study is focused on the profile and the nature of those Irish nationalist organizations from the end of the ninetieth and the beginning of the twentieth century, which can be briefly characterized as OLD and NEW. The Irish national party remains the key nationalist player in these years. But its monopolistic positions are threatened by the emerging wave of organizations of a new type, closely connected with the activities of the young generation Irish nationalist leaders.

Никой човек не може да определи границите на похода на една нация [...] и ние никога не сме се опитвали да поставяме предели на напредъка на ирландската нация и никога няма да го направим¹.

Със Закона за съюза от 1800 г. английското правителство предоставя на Ирландия възможността да има свое директно представителство в парламента в Уестминстър. Страната се сдобива с главен секретар и с особена административна структура в рамките на империята. От този момент нататък за ирландците изключителна важност придобива проблемът за повторното

извоюване на тяхната независимост от империята. Така се заражда и ирландският национален въпрос, който се превръща в един от водещите проблеми за английската колониална политика през XIX в. и началото на XX в. В основата на неговата същност е стремежът на ирландците да получат от британците някаква форма на самоуправление. Това е и най-общата цел на ирландските националистически организации от тази епоха и по-конкретно през първото десетилетие на XX в. Всички действащи субекти на ирландската националистическа сцена по един или друг начин преследват именно тази цел. Това, което ги отличава, са пътищата и средствата, чрез които те предвиждат да реализират целта си. Настоящото изследване се стреми да изгради ясна и обективна представа за ирландските националистически организации, да проследи ключовите моменти в дейността им, да разкрие техните основни принципи и възгледи. Единствено по този начин би могла да се схване най-правилно сложната и противоречива същност на ирландския политически живот в началото на XX в.

Основната сила и най-голям авторитет сред тях е Ирландската национална партия (ИНП), която отново набира сили след обхваналата я дълбока криза през 90-те години на XIX в. Тя запазва позицията си на водещ фактор в живота на ирландците, демонстрирайки волята си по парламентарен път да се бори за постигане на тяхното самоуправление – хоумрул. В този смисъл партията се вписва изцяло в представата за т.нар. *стар*, или традиционен национализъм. И макар че през този период не съумява да постави на дневен ред в парламента въпроса за ирландското самоуправление (чрез предлагането на трети пореден проектозакон за хоумрула), тя неизменно действа с готовност за защита интересите на своите сънародници в не една сфера – поземлени отношения, финанси, местно самоуправление, образование. И резултатите в тази посока не будят съмнение.

Въпреки това обаче в началото на XX в. националистическите депутати започват постепенно да поделят влиянието си сред ирландците заедно с организацията от израстващото поколение на т.нар. *нови* националисти. Последните се оказват голямото предизвикателство и конкуренция за Ирландската национална партия, изтъквайки необходимостта независимостта на страната, като крайна висша цел, да бъде извоювана в самата Ирландия и от самите ирландци, а не договорена и спазарена в Устминстър. Това става водещ и обединяващ принцип при *новия* национализъм и свързаните с него организации – групата около Артър Грифит (която впоследствие прераства в *Шин Фейн*), тайните общества, дълбоко свързани с фенианската традиция и най-вече с Ирландското републиканско братство, както и формированията, участващи в ирландското културно възраждане от края на XIX в. и началото на XX в. Между споменатите *нови* националистически организации обаче съществуват многобройни и значителни различия, които спомагат за оформ-

мянето на облика им и очертаването на спецификите, скрити под общия им знаменател на противници на конституционализма и поддръжници на новото и различното в ирландския националистически живот.

В историографските интерпретации до 30-те години на XX в. доминиращо е националистическото гледище. За представителите на това направление е характерно пресъздаването на ирландската история като борба между утвърждаващата се ирландска нация и „тираничния империализъм“ на англичаните и най-общо подчиняването на историческата истина на нуждите на нацията. Според традиционното националистическо схващане отделна ирландска нация, изградила се на базата на гелския език и култура, е съществувала още преди първата английска инвазия в далечния дванадесети век. Оттук нататък ирландците непрекъснато са лишавани от своите исторически права за сметка на гарантирането на английските интереси. Националистката историография се базира на историческия мит и митологизацията, стоейки малко встрани от строго научния подход, като смесва факти с фикции².

Именно използването на тези способности от страна на националистическите историци става и поводът в края на 30-те и началото на 40-те години да се появят и първите съмнения относно обективността на ортодоксалните националистически интерпретатори да представят родната ирландска история. Формира се течението на т.нар. ревизионисти. Т. У. Мууди³, Т. Б. Куин, Р. Дъдли Едуардс си поставят за задача да разкрият истинското ирландско минало, очиствайки го от митовете и приказния му характер, обединявайки се около изданието „Ирландски исторически изследвания“. Това е и причината събитията от ирландската история, националните герои и националните движения да бъдат детайлно преразгледани и представени по коренно различен и нов начин. Предлага се една неутрална и изчистена от прекалени емоции историческа интерпретация, стояща далеч от пристрастието към националната история. И ако задачата да се разрушат основите на националистическия подход е сравнително лесно постижима, то тази за създаването на една нова, обща, обемна и синтезирана история, базирана на предложения от ревизионистите нов прочит, се оказва доста по-трудна. Това практически става възможно чак след десетилетия – едва през 1971 г. с обобщителния исторически труд на Ф. С. Л. Лайънс „Ирландия след големия глад“. Най-добрият синтез на интерпретациите на ирландското минало, от гледна точка на историографите ревизионисти, прави обаче Рой Фостър с неговата провокативна и станала особено популярна история „Модерна Ирландия, 1600–1972“. По този начин ревизионизмът се превръща в ортодоксалното историографско течение, което измества стария митологизиран и дискредитиран националистически прочит на ирландската история.

В края на 80-те години обаче този наложил се вече подход към ирландското минало е силно разкритикуван в статия, публикувана по силата на иро-

нията в ревизионисткото издание „Ирландски исторически изследвания“ с автор Брендан Брадшоу⁴. Това изостря изключително много полемиката в историографските среди в Ирландия и поставя началото на една нова и още по-задълбочена дискусия относно начините, по които се интерпретира ирландското минало. Основното несъгласие, изтъкнато от Брадшоу, е свързано с прекомерната и лошо прикрита враждебност към националистическия прочит на ирландската история от страна на ревизионистите. Атаката е насочена предимно към самоцелното пренебрегване на човешкото страдание в трагичното минало на страната, което води до създаването на невярна историческа реконструкция. Всъщност, според Брадшоу, зад претенцията за обективност и естествен стремеж за демитологизация се крие един пробритански и лоялистски подход. За него ревизионистите историци създават история, която обаче е изцяло откъсната от историческото съзнание и по този начин те пренебрегват основната си социална задача и мисия. В този смисъл Брадшоу дава израз на общественото мнение в Ирландия, по-голямата част от което и към края на 80-те и началото на 90-те години на XX в. продължава да бъде съпричастно към делата на своите исторически личности и да се гордее с миналото си.

Обединяващото сред повечето историографски изследвания⁵ е мнението, че, въпреки сериозния дебат между националисти, ревизионисти и анти-ревизионисти, се създава едно изкуствено и относително противопоставяне, зад което се осъществява детайлно проучване на документи и източници (голяма част от които не са били достъпни за историците от по-ранните години) и се прилагат нови изследователски теории и методи. В по-общ план може да се заключи, че след 40-те години на XX в. се забелязва по-скоро процес на осезаемо разширяване на базата знания за ирландското минало, което на свой ред води до ревизирането на начините на неговата интерпретация. В този смисъл особено адекватно звучи оценката на Рой Фостър, че „сега ние всички сме ревизионисти“.

1. ИРЛАНДСКАТА НАЦИОНАЛНА ПАРТИЯ

Ирландската национална партия е единственото легитимно представителство на ирландските интереси през XIX и началото на XX в. в английския парламент. Лишени от възможността за собствен парламент със закона за Съюза от 1800 г. за ирландците остава единствената възможност да изпращат директно свои представители в Уестминстър. Техният брой се оказва една сравнително константна величина (70–80), а влиянието им – вариращо в зависимост от конкретните изборни резултати и по-специално от тези на Либералната партия и нейната възможност да състави или не самостоятелно

правителство. Казано по друг начин, когато на либералите не достигат достатъчен брой депутати за излъчване на собствено държавно управление, те прибегват до подкрепата на ирландските парламентаристи, което на практика означава силни позиции за Ирландската национална партия в съответния парламент, пропорционални на необходимостта от нейната поддръжка. В тези случаи на либералите се налага да платят цената за получената подкрепа – да поставят на преден план въпроса за хоумрула на ирландците. Най-общо става въпрос за идеал или стремеж, на който лидерите на партията дават гласност, конституционна формула, която би гарантирала на Ирландия автономия в повечето местни дела при формално запазване върховенство на парламента в Уестминстър. В този смисъл хоумрулът представлява минимумът, който ирландците са готови да приемат, и същевременно максимумът, който Англия е склонна да отстъпи⁶. Тази изначална привързаност на Ирландската национална партия към идеята за хоумрул (макар това далеч да не е единствената крайна цел преследвана от партията) предопределя и другото име, с което тя остава известна – „партия на хоумрула“.

В повечето случаи обаче ирландското представителство се оказва погълнато от огромното мнозинство, което получава едната или другата английска партия, и тогава ролята на националистическите членове на парламента има изцяло опортюнистичен характер. Въпреки това, на практика те никога не престават да полагат усилия и правят възможното във всяка една парламентарна сесия ирландската проблематика да бъде задълбочено обсъждана.

Създадената от Айзък Бът Ирландската национална партия започва да придобива доста силни позиции след 1877 г. по времето, когато като лидер се налага една от най-ярките фигури в ирландската национална история – Чарлз Стюърт Парнъл. Роденият в графство Уиклоу Парнъл е от смесен американски и англо-ирландски произход и изповядва протестантска религия. Последният факт обаче не му пречи да се превърне в един от най-отявлените и принципни защитници на идеята за хоумрул, изповядващи прилагането и на крайни средства по пътя на нейното реализиране. Въпреки многобройните трудности и провокации (и в професионален, и в личен план), през които преминава политическа му кариера, той се превръща в истински национален герой – борец за свобода и безспорен авторитет на Ирландското национално движение за поколения ирландци. И като че ли най-показателно в този смисъл е определението, което получава от своите съвременници – „Некоронованият крал на Ирландия“.

Смъртта на влиятелния Парнъл през 1891 г. поставя началото на една много дълбока криза в партията, нейните структури и ирландското общество като цяло, която на практика е ясно отчетлива през цялото последно десетилетие на XIX в. Адекватен израз на разделението са думите на лидера на националистите по това време Джъстин Маккарти: „Преди всичко това е

конфликт, породен от ревност и ненавист, а националната кауза е изоставена. И ние [...] откровено казваме на нашите опоненти, че не сме способни, дори при такава криза, да управляваме себе си, нашата омраза и нашите нрави“⁷.

Основен характерен белег на кризата е разделението на поддръжници и противници на Парнъл – „парнелити“ и „антипарнелити“. Влиянието на „Некоронования крал“ не буди съмнение и се оказва с голям резонанс не само сред неговите сподвижници, но и сред ирландците като цяло. Споменът за него и направеното от него са особено силни през по-голямата част от 90-те години на XIX в., та до формалното повторно обединение през 1900 г. Започва сериозна борба за присвояване наследството на Парнъл, макар и някои от спорещите, като Т. Хийли, възприемани като най-отявлените „антипарнелити“, привидно да отричат подобен стремеж⁸. Съотношението между двата противостоящи си лагера в количествено отношение е категорично в полза на противниците на покойния ирландски лидер – на общите избори през 1892 и 1895 г. „парнелитите“ успяват да вкарат в парламента съответно 9 и 11 депутати⁹.

Необходимо е да се отбележи, че, успоредно с това разделяне, в годините след 1891 г. е налице и друго ясно забележимо и на моменти много по-отчетливо и пагубно противопоставяне. Става въпрос за вътрешния конфликт сред самите „антипарнелити“ между Хийли и Дилън, който след 1895 г. става публичен¹⁰. В крайна сметка последният успява да надделее, спечелвайки председателското място в партията през 1896 г. (елиминирайки ветерана Джъстин Маккарти) и отстранявайки своя опонент. Всъщност Хийли заедно и с други личности като Уилям О’Брайън продължават и занапред да бъдат активни по всички ключови за ирландския национализъм въпроси, превръщайки се в свособразен вътрешен враг на партията на хоумрула. До голяма степен наблюдаваното противопоставяне не е само личностно – в този процес от определящо значение се оказват и идеологическите различия.

Смъртта на Парнъл дава основание на изявени интелектуалци като поета Йейтс да започнат да говорят за известна промяна в характера на национализма след 1893 г. Става въпрос за зараждането на нов тип национализъм, с подчертана културна ориентация и в много по-малка степен свързан със старата парламентарна традиция¹¹. Доказателство за това е, че през следващите години върви процес на създаване на организации като Гелската лига (1893), Гелската атлетическа асоциация (1884) и Ирландския литературен театър (1899).

Обективно погледнато, случилото се разделение след 1891 г. е логично следствие от авторитарния подход на управление на Парнъл, липсата на възможност за вътрешен дебат сред ирландските националисти и внимателното съдържане и регулиране на изявите на лидерите и елитите. Разбира се, нужно е да се отчете и разнородният характер на движението на Парнъл и негова-

та вътрешна противоречивост и нехомогенност дори по времето, когато той е начело. Така или иначе обаче, пукнатините и недоразуменията, които се проявяват през последното десетилетие на XIX в., макар и формално заличени с обединението десетина години по-късно, се оказват, че не могат да бъдат преодоляни и изкоренени, което на свой ред допринася за постоянната крехкост и уязвимост на Ирландската национална партия и за перманентната неувереност в собствените ѝ сили.

Представяйки основните характеристики на Ирландската национална партия, логично възниква и въпросът за ключовите програмни цели, които партията в частност и ирландските националисти като цяло ще преследват. В особено систематизиран израз въпросните цели могат да бъдат открити в програмата на Обединената ирландска лига на Уилям О'Брайън от 1900 г., които, имайки предвид неразривната връзка между лигата и партията, е логично да се заключи, че в много голяма степен са валидни и за ирландските парламентаристи. Погледът към тях дава отлична възможност да се изгради конкретна представа за стремежите, които възобновената и повторно обединена партия ще се стреми да реализира в първото десетилетие на XX в.¹²:

1. Пълно национално самоуправление на Ирландия.
2. Премахване на лендлордизма „чрез универсална и задължителна система за изкупуване на дяловете на лендлордовете“ и посредством възстановяване на изгонените по време на поземлената война арендатори.
3. Премахване на монопола на скотовъдците в скотовъдните области на Запада¹³.
4. Отпускането за изцяло ирландски нужди на 3 млн. лири годишно, което представлява приблизителния дял от данъците, който се събира от Ирландия.
5. Напълно равни образователни възможности за католиците, вкл. и „установяването и издържането на университет“.
6. Задължително разпространение из Ирландия на Закона за осигуряване на селскостопанските работници с къщи и общински земи за частно ползване в размер около 1 акър (4 дка).
7. Премахване на „съществуващата порочна система“ за наем за ползване на земя и имоти (за определен срок) в градовете.
8. Премахване на правото на Короната да прави отвод на съдебни заседатели в политическите дела; също и премахването на закона, който третира политическите престъпления наравно с останалите престъпления.
9. Осигуряване на избор на общински съвети на графствата и градчетата, което ще „демонстрира решителността на националистите от страната никога да не се съгласяват с нещо, което се отдалечава от

идеята на Гладстон за хоумрул“; и които един път годишно ще се събират като национален съвет, агитирайки за такива отстъпки като контрол на полицията от граждански представители, прехвърлянето към местните съвети на всякакви фондове, отпуснати за Ирландия за развитие на рибарството и селското стопанство, и цялостно разширяване на досегашните правомощия на ирландските общински съвети, определени от Закона за местното управление от 1898 г.

10. Развитие на ирландската индустрия.

11. Съхраняване на местния гелски език.

Прави впечатление, че така изложените програмни цели представляват много повече от конкретна изборна програма. На практика става въпрос за своеобразен устав на ирландските националисти, даващ отлична представа за широкия обхват на техните стремежи, формирал се в продължение на цялата им 30-годишна (към тогавашния момент) организирана парламентарна дейност. Макар и с известни диспропорции (върху някои от проблемите е фокусирано прекалено голямо внимание за сметка на други), в този фундаментален документ логично място са намерили всички ключови проблеми, вълнуващи ирландците в края на XIX и началото на XX в.: въпросът за хоумрула, поземленият въпрос, въпросът за администрирането на ирландските територии (местна власт, полиция, вътрешен ред и сигурност, финансови взаимоотношения между Великобритания и Ирландия) и не на последно място – въпросът за образованието. Това на практика са основните ключови точки, които Ирландската национална партия най-често, под една или друга форма, внася за обсъждане в парламента или по които най-настойтелно изисква от съответното либерално или консервативно правителство да направи отстъпки. И в крайна сметка, степента и начинът на решаване на тези проблеми се явяват най-обективния критерий, по който може да се съди за парламентарните достижения на Националната партия на Ирландия и за нейната успеваемост като цяло¹⁴.

Традиционният процедурен ход от страна на Ирландската национална партия е в началото на всяка една сесия да се внесат поправки в официалното обръщение – отговор на Тронното слово. Обичайната практика предполага включването на поне едно изменение, чието съдържание по правило представлява критика към факта, че въпросът за хоумрула не е залегнал в законодателната програма, която правителството излага пред парламента. Към това се добавят изменения, в които се настоява за разрешаване на поземления въпрос (като например възстановяване на изгонени арендатори) или пък се поставя искането за създаването на католически университет. Трябва обаче да се отчете, че реалната цел на така предложените изменения не е да затрудни или обърка правителството или пък да промени неговите управленски намерения. Напротив, те се използват от националистическите депутати

като повод да се проследи дейността на ирландската администрация през изтеклата година и да се очертаят предварително контурите на намеренията ѝ за близкото бъдеще. По характера на внесените предложения в началото на всяка една сесия може да се съди за това, какви теми и проблеми ще определят дневният ред за съответната година¹⁵.

Друг ключов механизъм, който фокусира вниманието върху ирландската проблематика, представляват дебатите относно разпределението на бюджетните средства за Ирландия. Обикновено те протичат особено разгорещено и задълбочено. И тук английското правителство не остава особено впечатлено от нападките, на които е подложено, но на по-малкия остров дискусиите по този въпрос са следени с особен интерес, а резултатите от тях се приемат като един от най-добрите барометри за ефективността и моментната сила на Ирландската национална партия.

Встрани от този тип дискусии, които имат ежегоден характер, партията използва от време на време и други техники за предизвикването на важни парламентарни дебати – вкарва от името на отделни парламентаристи законопроекти или временно се оттегля от Камарата на общините, за да насочи вниманието към някой много по-важен и спешен ирландски проблем. И именно по този начин ирландските парламентаристи успяват да достигнат до най-сериозните и ползотворни обсъждания на ключови за тях въпроси – в тези случаи правителството се оказва изненадано и неподготвено, за разлика от ирландските депутати, които в този момент действат с пълна енергия и голяма задълбоченост. Така повдигнатият проблем попада в центъра на обсъжданията в Уестминстър и английското обществено мнение като цяло, а в зародилите се дебати много често се достига до сериозно противопоставяне между националисти и юнионисти, което води до допълнително поляризиране и оживление.

Прави впечатление, че основната тежест при тези дебати се понася от определена група говорители сред ирландските парламентаристи (между 10–20 души), която обикновено се състои от хората с най-голям опит и способности, подпомогнати от специалисти в съответните сфери и в много по-малка степен от млади и обещаващи парламентаристи. Мнозинството ирландски избраници поради едни или други причини остават встрани от активната парламентарна дейност и в частност от актуалните дебати на деня, макар и винаги особено стриктни и редовни по отношение на присъствие и гласуване. Единственият механизъм, чрез който те успяват да вземат участие, са парламентарните питання. И трябва да се признае, че по този начин не особено изявените парламентаристи успяват неуморно да фокусират вниманието върху Ирландия – независимо дали става въпрос за конкретни проблеми в съответния изборителен район или за проблеми от значително по-общ характер. Според парламентарните регистри от последното десети-

летие на XIX в. и първото на XX в. разнообразието на отправените питання изглежда неизчерпаемо, а мнозинството членове на ИНП (40–50 от общо 70–80-те ирландски депутати) демонстрира активност предимно в подобен род парламентарна дейност¹⁶.

Всички разгледани дотук механизми, които използва в арсенала си Ирландската национална партия, безспорно спомагат за фокусиране на вниманието върху Ирландия и свързаните с нея проблеми и показват на избирателите неизчерпаемата енергия и инициативност на тези, за които са гласували. Това обаче далеч не означава, че те могат да бъдат определени като успешни. Причината за подобно заключение се крие в това, че нито една от посочените парламентарни техники не довежда до практическото реализиране на основните цели, които са залегнали в програмите на повечето националистически организации и които в частност партията на ирландските националисти преследва систематично в Уестминстър – законодателното решаване на различните социални, икономически и политически проблеми. Нито една от дебатираните теми, които ирландските националисти успяват да поставят на дневен ред през последното десетилетие на XIX в. и първото на XX в., на практика не довежда до фундаменталното разрешаване на което и да било от измеренията на ирландския въпрос.

По принцип позицията на Ирландската национална партия в английската парламентарна традиция не е особено благоприятна с оглед реализирането на нейните стратегически цели. Изключение са единствено случаите, когато двете основни политически партии – Консервативна и Либерална, имат относително сходни изборни резултати и съставянето на правителство става невъзможно без подкрепата на ирландските депутати. Тогава въпросът за хоумрула става особено актуален в дневния ред на съответния Парламент, превръщайки се в разменна монета за оказаната от страна на ирландските националисти жизненонеобходима подкрепа за излъчването на кабинет. В повечето случаи обаче Ирландската национална партия се оказва в подчинена позиция спрямо останалите две големи партии. И макар ирландските представители (и парнелити, и антипарнелити) да се гордеят и претендират с това, че се държат като независима и силна опозиция, не са редки случаите, в които те губят контрол над самите себе си, демонстрирайки слабост и раздражение. И като че ли именно осъзнаването на факта на тяхната относителна зависимост се оказва един от постоянните стимули за искането им за хоумрул: „[...] никакви подобряващи положението реформи, никакви поземлени актове или закони, касаещи работниците или образованието, нито замаскиране на финансовите проблеми, нито материални подобрения или индустриален напредък биха могли да задоволят Ирландия, докато ирландските закони не бъдат приемани и прилагани на ирландска почва от ирландци“¹⁷.

Встрани от тези принципни обосновки на поведението на Ирландската

национална партия интерес провокира и проследяването на конкретната ѝ парламентарна дейност в началото на XX в. Спечелването на изборите от страна на юнионистите през 1900 г. допринася за допълнителното объркване и раздразнение в редиците на националистите. Основното противопоставяне и разделение между правителството и ирландските депутати е по два ключови въпроса – състоянието на селското стопанство най-вече в западните ирландски земи и англо-бурската война в Южна Африка. В действителност положението на запад се оказва ужасяващо – бедна земя, големи семейства и малки поземлени участъци¹⁸. Въпреки факта, че Великобритания формално признава проблема и в лицето на главния секретар за Ирландия Артур Балфур предприема стъпки за неговото частично решаване посредством създаването на специален орган за пренаселените райони, трудностите за ирландците остават нерешени. Това мотивира Уилям О'Брайън да основе Обединената ирландска лига (като наследяваща Поземлената лига), която, макар и силно свързана с Ирландската партия, действа не толкова като политическа организация, а като център на аграрна агитация, призоваващ за адекватно решаване на наболелия аграрен въпрос. Другата конфликтна точка, която също предизвиква силното неодобрение от страна на ирландските националисти, е войната в Южна Африка. Според традиционните си виждания те възприемат войната като безскрупулен империализъм и международно престъпление, скрито зад маската на помирителната политика и благородните цели. Именно това схващане предопределя и поведението на Ирландската партия в Уестминстър, чиито депутати от есенната сесия на 1900 г., свикана във връзка с войната, присъстват единствено няколко дни, за да изразят своя категоричен протест срещу конфликта и впоследствие напускат парламента и се оттеглят в Ирландия¹⁹.

Повторното активно включване на националистическите представители в парламентарната дейност е на следващата, 1901 г., когато и лично техният лидер Джон Редмънд, и основателят на Обединената ирландска лига Уилям О'Брайън предлагат поправки, целящи задоволителното урегулиране на поземления въпрос. Тяхното отхвърляне само временно отлага дискусиата около ирландската проблематика и едва след няколко дни представителите на Ирландската национална партия предприемат кампания на активна обструкция в Уестминстър, която „напомня най-бурните дни от времето, когато лидер е Парнъл“²⁰. Така например на 5 март с.г. в края на регулярния дебат относно образователната политика националистите отказват да напуснат местата си и да се оттеглят в коридора за гласуване. Това става причина за грандиозен скандал, който завършва с намесата на полицията и насилственото изгонване на дванадесет гръмко протестиращи ирландски депутати. В тази връзка следва приемането на серия от мерки, предвиждащи значително по-сериозни наказания за онези парламентаристи, които не зачитат автори-

тета на спикера на Камарата на общините. Това на свой ред пък провокира ирландския лидер Джон Редмънд да произнесе реч, в която той особено ясно определя мястото на националистите в Уестминстър и тяхното отношение към Камарата на общините с оглед целите, които неговата партия преследва: „[...] Докато ни се налага да идваме в парламента и да полагаме усилия, в една враждебна среда, за осъществяването на нашите ирландски дела, ние ще използваме всяка форма, всяко право, всяка привилегия, всяка власт, които членството в този парламент ни дава – ние ще използваме тези неща по начин, който според нас е най-добър за Ирландия“²¹. Това становище и изброените примери като цяло са изключително красноречиви и до голяма степен показват стратегията на поведение, която Ирландската национална партия предприема не само през 1901 г., но и в периода до края на 1905 г. Става въпрос за един продължителен опортюнизъм и сериозна критика от страна на националистите спрямо юнионисткото правителство, както и непрекъснати опити то да бъде свалено от власт. Единственото изключение от логиката на този тип парламентарно поведение на ирландските депутати са дебатите около поземления закон от 1903 г.

Реализирането на това най-значимо по своята същност събитие за Ирландия още от времето на включването ѝ в Съюза през 1800 г. се свързва с името на Джордж Уиндъм, главен секретар за Ирландия от 1900 г. В по-общ план става въпрос за законодателна мярка, която се оказва с особен принос за решаването на ирландския въпрос като цяло и в частност за решаването на заплетения поземлен въпрос – предаването на земята от ръцете на лендлордовете във владение на дребните земеделци. Под натиска на Обединената ирландска лига на Уилям О'Брайън и Лигата на арендаторите на Т. У. Ръсел от една страна, и от друга, голямата инициативност и желание персонално на Уиндъм (който демонстрира изключителна привързаност и готовност да помогне на ирландците още от самото начало на своя мандат като главен секретар за Ирландия) се достига до конференция по поземления въпрос. На масата на преговорите сядат представители на прогресивните ирландски лендлордове (като лорд Дънрейвън) и защитници на интересите на дребните фермери (О'Брайън, Ръсел и Редмънд)²². Постигнатото решение заляга в основата на поземлен проектозакон (официално внесен в парламента на 25 март 1903 г.), обсъждан с активното участие на депутатите от Ирландската национална партия, в това число и онези, които демонстрират известна резервираност (Дилън, Секстън) към мярката. В крайна сметка след гласуването с голямо мнозинство в Камарата на общините и върховната санкция на Камарата на лордовете през август 1903 г. поземленият закон е окончателно приет. Без да се детайлизират тук конкретните му механизми на действие (механизми, чрез които земята преминава от ръцете на лендлордовете в тези на дребните земеделци), може да се заключи, че с него се осъществява и най-

важната стъпка от началото на XIX в. в посока ликвидиране на лендлордизма и създаването на нация от дребни собственици на земя.

Логично възниква и въпросът за причините подобна мярка да получи своята санкция и от управляващите – принципно враждебно настроените към ирландските искания тори. От една страна, става въпрос за субективен фактор – персоналният принос и подкрепа на генералния секретар на Ирландия Джордж Уиндъм, без които тази мярка би била немислима. От друга страна, поземленият акт от 1903 г. трябва да бъде обясняван и като ключов елемент от цялостната юнионистка стратегия за „задушаване на хоумрула с добри дела“²³. Определящо се оказва желанието на прогресивните елементи сред управляващите за осъществяване на някакъв тип федералистско споразумение в общоимперската рамка.

Както вече бе споменато, в Ирландската национална партия, макар и активно участваща чрез своите представители на всяко едно ниво в процеса на изготвяне и приемане на закона, няма еднозначно отношение към поземления акт. Главният мотив на противниците сред партийните среди на тази мярка е, че с решаването на поземления въпрос в Ирландия и с ликвидирането на лендлордизма се губи едно от най-мощните и влиятелни политически оръжия. Губи се сериозна движеща сила на националистическото движение. Основната линия на разделение сред представителите на парламентарната партия по този въпрос се проектира във вижданията и позициите на двама от нейните водещи лидери – Дилън и О’Брайън. На практика в този момент партията се оказва на ръба на разцеплението и проблемът е преодолян с оттеглянето на О’Брайън от парламента. Мнозинството от останалите националисти подкрепят Дилън във виждането му, че поземленият закон (въпреки всичките му позитиви) представлява преди всичко реверанс към лендлордовете. Оттук нататък следва систематична и целенасочена атака срещу Джордж Уиндъм, която в крайна сметка завършва с неговата оставка през март 1905 г. Скоро след това и юнионисткото правителство на Балфур е принудено да отстъпи управлението на Великобритания.

В периода от 1900 г. до 1905 г. може да се заключи, че ирландските депутати не дават особен принос за решаването на ирландските проблеми в парламента. Единствената законодателна мярка, която се оказва от изключителна важност за Ирландия – законът на Уиндъм, нито като концепция, нито като реализация може да се свърже с името на Ирландската национална партия. Въпреки благоразположеността към нея от страна най-вече на О’Брайън и Джон Редмънд (и мнението им, че начинът, по който се реализира този успех, може да повлече след себе си и други подобни по пътя към постигането на самоуправление²⁴), които я възприемат като градивна и благоприятна стъпка, общественото мнение остава подвластно на разпространеното от Давит, Дилън и Секстън схващане, че поземленият закон е вреден за стра-

ната²⁵. Всъщност поведението на последните като постоянно недоволни и придиричиви критици засяга до голяма степен морала на партията и поставя въпроса за лоялността на Ирландия като цяло. Опитите на правителствата на Солсбъри и Балфур да предприемат серия последователни оздравителни мерки е възприет от ирландските националисти като стратегия, целяща да отклони вниманието от основния въпрос – този за хоумрула.

Голяма надежда за Ирландската национална партия, че този проблем ще бъде отново поставен на дневен ред, дава идването на власт на либералите в Обединеното кралство с изборите от 1906 г.²⁶ Категоричната либерална победа поражда очакването сред националистите, че започва нов и по-плодотворен период в историята на хоумрул движението. Ирландските лидери получават адекватни гаранции от страна на министър-председателя сър Хенри Кембъл-Банерман за това, че въпросът за самоуправлението на Ирландия ще намери своето разрешение по време на неговия мандат: „Аз се надявам, че намерението да се постигне сериозен напредък по въпроса за ирландското управление няма да бъде дълго отлагано; и когато тази възможност дойде, моето твърдо и честно убеждение е, че много по-значимо споразумение от сега съществуващото ще бъде прието като окончателно решение [...]“²⁷.

Допълнителен стимул дава и обръщението на краля при откриването на новия парламент, който уверява, че интересите на ирландците няма да бъдат пренебрегвани. Необходимо е да се изтъкне не на последно място и изначалната историческа взаимовръзка между либерали и националисти, по силата на която в дотогавашните години въпросът за хоумрула на два пъти е получавал реална възможност за законово разрешаване.

Логично, депутатите от Ирландската национална партия демонстрират реализъм, отчитайки невъзможността още в първата парламентарна сесия след изборите да бъде предложен адекватен на техните очаквания закон. Вярата във валидността на дадените от либералите обещания се оказва непоколебима и националистите приемат изчаквателна позиция за повдигането на дебата за хоумрула (за тях поставянето на дневен ред на този въпрос не бива да е самоцел и за неговото успешно решаване особено значение би изиграло избирането на най-подходящия момент). Последното обаче далеч не означава, че тяхното търпение е безкрайно; за ирландските депутати сътрудничеството с либералите до голяма степен е условно и не може да бъде безгранично удължавано, без да са налице конкретни и очаквани резултати²⁸. Характерен белег на общия съюз през четирите години на взаимодействие (между 1906 и 1910 г.) е запазването на относителната свобода и самостоятелност от страна на Ирландската партия, която съхранява много от типичните си белези на парламентарно поведение и практика, с които тя се отличава най-вече, когато на дневен ред е поставена за разрешаване сложната и многопластова ирландска проблематика.

През първата година от управлението на сър Кембъл-Банерман парла-

ментът гласува три социални закона, пряко свързани с Ирландия (Закон за работниците, Закон за продажбата на спиртни напитки и Закон за градските наметели). Въпреки хармоничните отношения обаче между либерали и националисти, не се пристъпва към решаването на въпроса за хоумрула. В разговори с Лойд Джордж, както и с генералните секретари за Ирландия Джеймс Брайс и неговия наследник Агустин Бирел става ясно, че перспективите за прокарването на проектозакон за самоуправлението на Ирландия не са особено големи (въпреки ангажиментите към тази кауза на министър-председателя). Всъщност прогресивно увеличаващите се противоречия между двете камари ясно индикират невъзможността на този етап да се приеме дори и силно променен вариант на проектозакона за хоумрула. Единствената алтернатива, която правителството се оказва в състояние да предложи през 1907 г., е Законът за ирландските градски съвети и Законът за арендаторите, на които е отнета земята. Законът за градските съвети от 1907 г. представлява мярка, която цели прехвърлянето на осем административни департамента от ирландската администрация под контрола на избран от партията съвет. След серия от интензивни консултации между лидерите на Националната партия и правителството той е внесен в Камарата на общините през май 1907 г. Въпреки че Дилън и Редмънд застават недвусмислено в подкрепа на закона, в своята цялост Ирландската национална партия го отхвърля категорично на свое национално събрание през същия месец. В крайна сметка либералното правителство взима под внимание това развитие на нещата и тази законодателна мярка не влиза в сила²⁹.

И ако през първата парламентарна сесия от 1906 г. единство се събужда нетърпеливостта на националистите, то тенденциите, които се забелязват през 1907 г., са достатъчен повод за сериозна загриженост от тяхна страна относно способностите на либералното правителство да напътства ирландските дела при засилващи се противоречия с Камарата на лордовете. В този смисъл едва ли е случайно, че при завръщането си в Уестминстър за сесията от 1908 г. Ирландската национална партия като цяло демонстрира подчертана несговорчивост и неотстъпчивост по отношение на защитаваните от нея интереси. Дори общенията на краля в редовното му слово при откриването на новата сесия за промени в ирландското университетско образование и за промени в поземления закон от 1903 г. не успяват да умиловат националистите, ясно виждащи, че и този път парламентарният фокус ще бъде насочен към законодателството, свързано директно с английската проблематика. Позицията на депутатите от Националната партия личи в думите на лидера ѝ Джон Редмънд, който по недвусмислен начин заявява, че не може да се чака безкрайно дълго, докато Камарата на общините и тази на лордовете водят битка за конкретни детайли от едни изцяло английски закони: „[...] следвайки традициите, завещани ни от националистическите представители още от

времето на О'Конъл ние [Редмънд и неговите колеги] усещаме, че нашата истинска работа тук, аз бих казал нашата единствена работа тук, не е да осъществяваме реформи за Великобритания, а реформи за Ирландия³⁰.

Заявената твърда решимост на Ирландската национална партия да играе водеща роля при решаването на ирландските дела в Уестминстър през 1908 г. не остава без покритие и неслучайно точно през тази година три ключови ирландски закона са поставени на дневен ред. От тях безспорно най-важният е този за ирландските университети, за който несъмнен принос има генералният секретар на Ирландия Августин Бирел, приемащ идеята с ентузиазъм, готовност и разбиране. Става въпрос за един дълго забавян проблем, за решаването на който партията на ирландските националисти неуморно агитира години наред и крайната цел на когото е премахването на сериозната несправедливост – невъзможността на ирландските католици да имат свой собствен университет. Разграничавайки се от грешките на своите предшественици (Пийл, Гладстон, Брайс), Бирел решава да не се намесва в независимия статут на Тринити Колидж в Дъблин (този университет предвижда известни облекчения за присмането на католици) и създава две изцяло нови висши учебни заведения, на базата на вече съществуващи центрове, съответно в Дъблин и Белфаст. Неговото решение представлява мъдър компромис, внимателно отчитащ интересите на всички партии, така че да получи лесно подкрепа в Уестминстър. Дилън определя приетия закон за ирландските университети като най-сериозното благо за ирландската нация, дело на английски държавник³¹.

Горе-долу по същото време актуалност придобива и Законът за подобряване на жилищата на работещите, а неговото приемане след категоричната подкрепа от страна на националистите и юнионистите в Ирландия и на правителството на Аскуит става безпроблемно. И двете разгледани законодателни инициативи могат да се определят като конкретен резултат от дейността на Ирландската национална партия, а не като поредните отстъпки от страна на британското правителство с цел омиротворяването на ирландските депутати³². Реализирането на споменатите реформи се оказва особено ценно завоевание, имайки предвид, че те са интегрална част от програмата и конкретните цели, които партията се опитва да реализира през първото десетилетие на XX в. Оттук нататък обаче за ирландските депутати остава да решават редица други сериозни и наболели проблеми, като този с ревизирането на поземления закон от 1903 г. Става въпрос за необходимостта от промяна на т.нар. Закон на Уиндъм, която е все по-неотложна от 1904 г. насам. Финансовият механизъм на закона от 1903 г., по силата на който имотите преминават от ръцете на лендлордовете в тези на арендаторите, се оказва блокиран поради липсата на средства, прекаления глад за земя и троваостта на администрацията. Като резултат, стига се до насилие сред хората, занимаващи се със

земеделие, което на практика представлява второто ключово измерение на проблема³³. Реакцията на кабинета на Аскуит в тази връзка става факт едва в самия край на 1908 г., през ноември, когато се внася в парламента законопроект, макар че Ирландската партия още през 1907 г. предлага (чрез своя депутат Хоган) поземлен проектозакон, преминал вкл. и през второ четене. Раздразнени от прекалената правителствена мудност, натискът на националистическите лидери се засилва значително през лятото на 1908 г., когато Редмънд изпраща до Бирел официалното становище по въпроса, в което се излага допустимият минимум от условия, който партията е склонна да приеме. Според него правителството трябва да се ангажира с предлагането през текущата сесия на закон, който да се базира, от една страна, на внесения от партията предишната година и приет на второ четене проектозакон и, от друга, на доклада на комисията „Дъдли“, както и да съдържа в себе си разпоредби, които третираят финансовата страна на поземления закон от 1903 г. В заключение Редмънд прави сериозния извод, че ако кабинетът на Аскуит не съумее да намери задоволителен отговор на всеки един от изложените аспекти, ситуацията в Ирландия ще стане изключително критична и при това положение Националистическата партия няма да носи отговорност за мира в страната.

Такъв задоволителен отговор обаче либералите успяват да дадат с приетия окончателно през 1909 г. нов поземлен закон, който се оказва доминиращ знак на цялата парламентарна година. Макар и не изцяло отговарящ на очакванията на ирландските депутати и представляващ в една или друга степен компромис (налагащ се поради все по-осезаемите противоречия между камарите), този закон може да бъде определен като сериозна положителна стъпка. Той ускорява закупуването на земя и в крайна сметка съдейства за премахване на насилието в земеделието. И тук, както и при закона за ирландските университети, значителна роля изиграва както активната политика на Ирландската национална партия, така и личната подкрепа на секретаря на страната Бирел³⁴.

1908 г. се оказва ключова и от ирландска, и от британска гледна точка поради оттеглянето и смъртта на Кембъл-Банерман и замяната му като министър-председател от Аскуит. Съвсем естествено сред ирландските кръгове се забелязва сериозно безпокойство как промяната на върха в Либералната партия ще се отрази на стремежа им за хоумрул, и те логично, без каквото и да било забавяне, решават да тестват готовността на бъдещия нов премиер още преди да встъпи в длъжност. Става въпрос за предлагането на резолюция от лидера на партията Редмънд от края на март 1908 г., в която съществуващата система на управление в Ирландия е квалифицирана като неефективна, скъпа и непопулярна, а като единствено адекватно решение на въпроса е посочено незабавното даване на ирландците на самоуправление. Скритата

цел на този документ (приет в крайна сметка с известни изменения) е да провокира Аскиут официално да декларира като приоритет в своята бъдеща политика ирландския въпрос. Отговорът на либералния лидер обаче е една умерена, доста двусмислена и в крайна сметка съвсем незадоволителна за националистите реч³⁵. Това провокира на свой ред реакцията на Ирландската национална партия посредством Хийли, който се присъединява повторно към нейните редици през 1907 г. заедно с О'Брайън. В една от най-брилянтните си речи опитният ирландски лидер атакува по унищожителен начин Аскиут, при това с пълното одобрение на останалите му съпартийци³⁶.

Както вече стана ясно, предвидените и успешно осъществени реформи от управляващите по това време либерали са с акцент върху социалното законодателство. Тяхната значимост за ирландците не подлежи на съмнение, имайки предвид, че те променят фундаментите на техния начин на живот и решават значителна част от наболелите проблеми. Не на последно място те помагат на някои от ирландските националистически лидери, и най-вече на Джон Редмънд, да оправдаят продължителната си подкрепа за либералното правителство³⁷, въпреки че идеята за въвеждането на хоумрул изглежда към тогавашния момент все още смътна и трудно реализируема. Това се оказва сериозен аргумент в защита на онези, търпеливо поддържащи и вярващи в лоялността на либералното управление срещу нападките на техните съпартийци, които подозират английските министри в коварство и неискреност по отношение на намеренията им спрямо Ирландия. Всъщност именно това противопоставяне представлява една от най-сериозните и мъчителни дилеми, с които се сблъсква по това време Ирландската национална партия. Отношението към управляващите се оказва онази разделителна линия, която в крайна сметка налага на една немалка част да напусне партията и шумно да изрази своето недоволство от либералите. В този смисъл особено показателна е позицията на сър Томас Исмонд, който временно се оттегля от партийните редици. Неговото виждане е, че управляващите трябва да бъдат накарани да вземат по-определена линия на политика от тази, която вече са заели; ако те не успеят да направят това, то тогава „ние трябва да им се противопоставим във и извън парламента, толкова активно, колкото сме се противопоставяли на торите“³⁸. Подобно безпокойство е нещо съвсем логично, но проблемът е, че лидери като Редмънд не биха могли да си позволят лука на този етап да го споделят, знаейки отлично голямата степен на зависимост на хоумрул идеята от либералната поддръжка. Нещо повече, те много ясно си дават сметка, че ирландският въпрос ще бъде поставен на дневен ред едва след като управляващите утвърдят собствената си позиция и че ирландската съпричастност през този консолидационен период е задължително условие за бъдеща подкрепа от либерална страна. Всъщност освен всичко останало, ирландците се оказват зависими от правителството и поради факта, че то

изпълнява ролята на гарант на ирландските интереси във Великобритания. Именно с тези доводи Редмънд отговаря на многобройните обвинения за безрезервна подкрепа на Аскуит и поддръжниците му, идващи включително и от някои от най-ревностни му симпатизанти и близки съратници³⁹.

През първото десетилетие на XX в. дейността на Ирландската национална партия се движи в орбитата на социалното законодателство и именно в тази посока трябва да се търсят нейните сериозни достижения. Практическото приемане на различните реформи в парламента естествено не се оказва единствено заслуга на ирландските депутати, а и на техните английски колеги от управляващата от 1905 г. Либерална партия. Идеята за хоумрула, на която националистите са изначално предани, през въпросните години остава на заден план поради ограничените им възможности сами да я поставят на дневен ред и да осигурят нейното практическо прилагане. Последното обаче далеч не означава, че тя е отписана или жертвана по някакъв начин. И най-голямото доказателство за това е, че още през 1910 г., когато Либералната партия губи самостоятелното си мнозинство в Уестминстър и ирландските депутати придобиват ключово влияние, възможността за установяване на самоуправление на Ирландия става съвсем реална.

Говорейки за приноса на ирландските парламентаристи в политическия живот през първото десетилетие на XX в., за тяхното присъствие и влияние в парламента на Великобритания, неизменно възниква и въпросът за основните характерни особености на Ирландската национална партия, за нейната организация и механизми на поведение.

Прави впечатление, че отличителните белези на партията на националистите от времето на Парнъл на пръв поглед изглеждат валидни и към края на разглеждания период – 1910 г. Партийната дисциплина, основаваща се на лоялно придържане към партийните принципи, механизмите за определяне на кандидати за парламента в съответните избирателни райони, независимостта на партията от каквито и да било други партии (английски или ирландски) и превръщането ѝ по възможност в балансър и в ключ към добиването на парламентарно мнозинство – всичко това са особености, които привидно продължават да бъдат актуални и за управлението на Редмънд. На практика обаче, макар и фасадата на партийните институции и принципи да остава непроменена, те претърпяват радикална трансформация и може да се обобщава, че промяната в много по-голяма степен, отколкото статуквото, е определяща за парламентарното движение в Ирландия през периода⁴⁰. То оцелява не толкова, защото неговите лидери съхраняват механизмите на поведение на Парнъл, колкото защото те (лидерите) се оказват способни да адаптират въпросните механизми към конкретната политическа действителност.

Няколко фундаментални нива на различие могат да бъдат очертани между партията по времето на Парнъл и по това на Редмънд, въпреки изтъканото

привидно сходство. На първо място, става въпрос за възможността за осъществяване на контрол върху самата партия и налагане на дисциплина вътре в нея. Макар и да е имало изолирани случаи на напрежение през лидерството на Парнъл, не може и дума да става за появата на опозиционни групи, които да се разграничават принципно от водената политика и да изразяват готовност дори да предприемат драстичната стъпка на отделяне от партията. Едно от необратимите последствия от партийното разцепление от 1891 г., което продължава да е валидно дори и когато националистите се обединяват повторно през 1900 г., е нарушаването на стабилната взаимовръзка между дисциплина и партийно единство. И Редмънд, и Дилън като хора, стремящи се да съхранят достиженията на „Некоронования крал“, успяват да наложат традиционната стриктност, но не върху цялата организация, а върху един относително ограничен партийен кръг (тук не се включва периодът между 1900–1903 г., когато е налице завидно за епохата партийно единство). Вън от този кръг функционират малки независими и обособени групи националисти, които са враждебно настроени към партията и оспорват авторитета на лидерите ѝ. Нагледен пример за съществуващата разнородност в средите на Ирландската партия е въображаемата реконструкция, направена от английската преса, на евентуален самостоятелен парламент в Дъблин. Посоченото разделение е базирано на различията от английския политически живот и спомага за правилното разбиране и очертаване на отделните течения сред ирландските парламентаристи: „Би могло да има умерена Консервативна партия, ръководена да кажем от г-н Редмънд, Клерикална партия, разчитаща на г-н Хийли, или умерена Либерална партия около г-н Дилън, или пък по-прогресивна Радикална партия, в която г-н О’Конър и г-н Делвин биха били водещи фигури“⁴¹.

Вторият пункт, при който могат се открият значими различия, е механизмът за подбор на кандидатите за парламент. Установената практика от Парнълново време за ефективен предварителен контрол от страна на самата Ирландската национална партия посредством нейни местни кадри върху подбора на хората, влизащи в листите като кандидат-депутати, към началото на XX в. е сериозно трансформирана. По силата на реформите, осъществени от Обединената ирландска лига през и след 1900 г., избирателите са тези, които номинират свободно своите кандидати, възпрепятствайки по този начин партийните лидери да осъществяват директен контрол върху този процес. Така стабилността по отношение на организацията (нещо, което според Парнъл и неговите сподвижници е от изключителна важност) е безвъзвратно загубена и едва ли случайно в организационен план партията от 1910 г. в сравнение с партията от 80-те на XIX в. е в много по-слаба позиция.

До голяма степен проследените тенденции по отношение на дисциплината и организацията са валидни и относно въпросите за политическото по-

ведение на партията, и най-вече относно нейната самостоятелност и независимост спрямо други партии. До въвеждането на първия хоумрул проектозакон в средата на 80-те на XIX в. водените от Парнъл националисти с желание влизат в преговори, с която и да било друга партия, готова да подкрепи и защити в максимална степен техните конкретни искания. Нещата фундаментално се променят с налагането на идеята за самоуправление на Ирландия и с осъзнаването на факта, че нейното реализиране е възможно единствено чрез подкрепата на Либералната партия. Това с още по-голяма сила е валидно след 1906 г., когато либералите печелят категорично мнозинство в Уестминстър и по този начин правят Ирландската партия максимално зависима от тях за прокарването на тази своя изконна цел. И след изборите от 1910 г. единствено водените от Редмънд депутати правят възможно продължаването на либералното управление. Причината националистите да не могат да се възползват изцяло от своята решаваща роля на балансър, е съществуващият паритет между нуждата на либералите от ирландска подкрепа за добиване на парламентарно мнозинство и ирландската зависимост от либералната подкрепа за постигането на хоумрул. Всъщност нещата биха били други и Ирландската национална партия би могла да продължи да играе в значителна степен ролята на независима опозиция, балансирайки според конкретния случай между юнионисти и либерали (според конкретните обещания на спикерите на съответните партии), ако партийната стратегия се оказва свързана с реализирането на постепенни социални и икономически реформи на Ирландия в рамките на общия съюз. С внасянето обаче на идеята за хоумрул в активния политически дебат от средата на 80-те на XIX в. и особено през периода 1890–1910 г., възможностите за самостоятелно опозиционно поведение са изключително ограничени и се отнасят единствено до въпроси, които имат второстепенен характер. В този смисъл може да се заключи, че Ирландската национална партия жертва един от изконните си поведенчески принципи (осъществяването на независими опозиционни крачки) с оглед реализирането на една от най-приоритетните си стратегически цели – самоуправлението.

2. АРТЪР ГРИФИТ И ШИН ФЕЙН

И така, за периода след смъртта на Парнъл до 1910 г. Ирландската национална партия извървява сложен път на развитие и логично преминава през различни етапи на промени както по отношение на партийната дисциплина и организация, така и по отношение на своята политика и поведение спрямо другите партии. Но като че ли една от най-ключовите и значими промени, които се случват в ирландското парламентарно движение, е постепенната

загуба на авторитет от страна на водената от Редмънд организация и бавно прокрадващите се съмнения в способността ѝ да бъде единствен и адекватен защитник на ирландските интереси в Уестминстър. Този процес е неразривно свързан с действията на израстващото поколение т.нар. *нови* националисти и с появата на организации като *Шин Фейн*. Към 1910 г. обаче може да се заключи, че процесът на формиране на *новото* движение е все още твърде бавен, за него има само спорадични индикации и то далеч не заплашва на този етап надмощието и монопола на Ирландската национална партия.

Основното различие сред националистите е в избора на средства, с които да се преследва крайната цел – ирландската независимост. И ако от едната страна са парламентаристите с тяхната привързаност към конституционализма и законовите действия (О'Конъл, Бът, Парнъл, Редмънд), то тяхната алтернатива са поддръжниците на идеята за установяването на ирландска република чрез силата на оръжието (Тиоболд Улф-Тон). Така става ясно, че към началото на XX в. всеки един млад ирландски националист е изправен пред дилемата конституционализъм или физическа сила, институционализирани съответно от Ирландската национална партия и Ирландското републиканско братство (ИРБ). Обективният поглед все пак изисква да се признае, че това разделение е условно и в много случаи между двете традиции е налице известно припокриване и сливане. И най-силното доказателство в този смисъл е кариерата и развитието на младия националист от Дъблин Артър Грифит, който, решавайки по уникален начин въпросната дилема, в крайна сметка създава една от най-ярките организации в новата ирландска история – *Шин Фейн*. Проследяването на неговото собствено развитие като лидер до голяма степен обяснява и помага да се проследи появата на идеята за създаването на *Шин Фейн* и нейните начални стъпки като партия. Затова и скицирането на образа на Артър Грифит в настоящото изследване не е самоцел, а единствено подходящата отправна точка към разглеждането на алтернативите на парламентарната партия по това време.

Кариерата на Грифит⁴² започва в един от най-напрегнатите периоди на хоумрул агитацията. В последвалото разделение след смъртта на Парнъл, той се оказва в лагера поддръжниците на покойния лидер. Превратните години на непрекъснато и дълбоко политическо противопоставяне логично се отразяват и върху самия него, за когото към тогавашния момент се оказва доста трудно да определи категорично своите предпочитания. От една страна, той се увлича от патриоти конституционалисти като Суифт, Флуд и Гратан, а от друга, е впечатлен от постиганото от *Доброволците*, *Обединените ирландци* и *Младите ирландци* през XVIII в. Грифит обаче се отличава от мнозинството ирландски националисти от края на XIX в., за които е нещо естествено да възхваляват по-далечното бунтовническо минало и същевременно да се противопоставят на стратегията „политика на отчаянието“, следвана от

съвременните им тайни общества като фенианското и наследниците им от Републиканското братство. Неговата основна дилема е как да съвмести конституционализма с физическата сила и в крайна сметка да даде подходящата за страната му и времето рецепта⁴³. В самия край на XIX в. Грифит започва издаването на своя първи вестник-седмичник „Обединени ирландци“, като избраното име е смислово натоварено и го свързва с Джон Мичел от *Младите ирландци* (Мичел издава вестник под същото заглавие през 40-те години на XIX в.) и с Тиоболд Улф-Тон (бащата на ирландския републиканизъм и един от основателите на тайните общества на обединените ирландци от 90-те години на XVIII в.).

В своята уводна статия от март 1899 г. Грифит по недвусмислен начин изразява предпочитанията си към физическата сила, комбинирана с истинския национализъм на Гратан. Според него опитът да се възстанови ирландската независимост само и единствено с конституционни и парламентарни действия е обречен на пълен провал, особено след смъртта на Парнъл. В този смисъл е напълно логично отрицателното му отношение към повторно обединената Ирландската партия под водачеството на Редмънд. Безспирните му атаки в тази посока през следващите години са един от основните фактори, които подкопават значително вярата на хората във възможностите на националистическите депутати да осъществят на практика националния идеал⁴⁴.

Интересен момент от биографията на Грифит е връзката му с Републиканското братство и други тайни общества, въпреки принципната му резервираност относно тяхната способност да постигат целите си⁴⁵. Полицейските сводки свидетелстват, че той участва на техни събрания още на 20-годишна възраст, т.е. от 1891 г.⁴⁶ Този факт обаче по-скоро би трябвало да се разглежда като интелектуална съпричастност (подобно на случая с Йейтс) към една, според него, справедлива и достойна кауза, отколкото като сляпа преданост към идеята за установяването на ирландската република в близкото бъдеще чрез силата на оръжието. В тази връзка той споделя: „Обединените ирландци“ [става въпрос за вестника, който той издава] [...] никога не са били защитници на идеята за въоръжена защита, защото [...] знаят, че Ирландия е неспособна към настоящия момент да води физическа война с Англия. Но те са поддържали и винаги ще поддържат правото на ирландската нация да отстава и защитава своята независимост със силата на оръжието“⁴⁷.

През 1900 г. Грифит създава заедно със своя верен приятел и пръв помощник във вестника Руни⁴⁸ организацията *Конфедерация на келтите* (*Cumann na nGaedheal*). Целта на новосъздадената формация е да работи за ирландската независимост, изграждайки общностен дух сред ирландците и споделяйки ценностите, към които други подобни непартийни организации категорично се стремят: подкрепа за ирландската индустрия, изучаване и преподаване на ирландска история, литература, език, музика, изкуство, кул-

тивирането на ирландските национални игри, съпротива срещу всякакъв вид английско влияние и развитието на „ирландска външна политика“. За първи президент на *Конфедерация на келтите* е избран Джон О'Лийри, а за негови заместници – Робърт Джонстън и Джон Макбрайд⁴⁹. Въпреки така дефинираните намерения на нейните създатели, организацията си остава в много голяма степен близка до ИРБ⁵⁰. Освен това Грифит продължава да бъде съпричастен и към дейността на ред други тайни общества заедно със своите близки сподвижници като Джон Макбрайд, Джон О'Лийри, Моуд Гон, П. Т. Дели и много други. Тази си активна дейност той съчетава с редакторската си работа в „Обединените ирландци“.

През тези години Грифит се опитва да намери верния път и баланс между двете предложени възможни стратегии – физическата сила и парламентаризма. В търсенето на адекватния отговор той се съсредоточава върху историческите книги, от които се стреми да извлече необходимия политически урок. Така фокусира вниманието си върху унгарската история, в която открива множество впечатляващи паралели с родната му ирландска. През първата половина на 1904 г. във вестника си публикува серия от статии (27 на брой), в които доказва, че политиката, с която Унгария печели своята държавна независимост, би се оказала особено ефективна, ако се приложи и в ирландската ситуация. През същата година тези статии са публикувани като памфлет под заглавието „Възкресяването на Унгария“⁵¹, който бързо получава широко разпространение под различни редакции и в крайна сметка се превръща в един от ключовите документи от ирландската политическа литература и от модерната ирландска история⁵². Въпреки своята изключителна начетеност и историческа образованост, Грифит използва един по-скоро пропагандистки подход и на базата на задълбочено представяне на унгарската история прави паралели с ирландската история, които, според повечето изследователи, са по-скоро механични и извадени от контекста⁵³. Защитниците му обаче изтъкват, че в случая е не толкова важна научната прецизност, колкото целесъобразността от наложената от него идея: изтегляне на ирландските депутати от работата на парламента в Уестминстър по подобие на унгарските им колеги. За Грифит всички ирландски парламентаристи в Уестминстър участват в незаконна дейност и подпомагат увековечаването на едно престъпление срещу Ирландия (въпреки подкрепата, с която се ползват), като те не се отличават практически от т.нар. ирландски юнионисти или лоялисти. За него парламентаризмът може да бъде атакуван в два основни пункта: първо, защото признава една узурпаторска власт; и второ, защото се оказва морално и материално разрушителен за Ирландия⁵⁴. Той същевременно не признава като достижение на ирландските депутати нито един от полезните за страната закони от XIX в. Идеята, която Артър Грифит развива на края на своята просторна лекция върху унгарската история, всъщност далеч не е нова, спо-

ред собственото му признание, както за самия него⁵⁵, така и за ирландската политическа действителност. Той отдава заслуженото за нейното издигане и пропагандиране най-вече на О'Конъл („О'Конъл защитаваше такава държавническа идея през своя живот“⁵⁶), подкрепен от *Младите ирландци*, както и на Гратан и Джон Мичел, и подчертава, че тя е систематично дискутирана в националистическата преса през XIX в.

Според Грифит през предишния век нито парламентаризмът, нито употребата на физическата сила не успяват да постигнат някакъв особен резултат. Следователно, според неговата логика, се налага необходимостта от формулирането на някаква нова политика, която да не представлява толкова компромис между двете водещи стратегии в ирландската политическа действителност, колкото да обедини в себе си най-ценното във всяка една от тях. В този смисъл, и на базата на унгарския опит, Грифит определя като най-адекватна политика на пасивната съпротива, изразяваща се в изтегляне от британския парламент (което на практика би означавало отричане законността на Съюза) и формирането на собствен ирландски парламент в Дъблин⁵⁷. Той достига до извода, че полезните за Ирландия закони, приети от парламента на Обединеното кралство през предишния век, са достижения, „които са постигнати [от унгарците] като резултат от несъзнателно следване от страна на унгарския народ на политика на пасивна съпротива, с редки отклонения в посока активна съпротива по важни стратегически въпроси“⁵⁸.

Именно тази идея – приемането от страна на ирландците на съзнателна политика на пасивна съпротива, без категоричното отричане на физическата сила, всъщност представлява същината на посланието, което Грифит отправя и което впоследствие ще се превърне и в ключа към политиката, пропагандирана от него. Тя на практика е отговорът на сложната дилема, с която Грифит се сблъсква и на която той посвещава цялата си интелектуална енергия като анализатор, журналист и ирландски революционер. Всъщност тя маркира и онзи междинен път в развитието на ирландския национализъм в началото на XX в. между парламентаристите на Редмънд и републиканските привърженици на крайните действия (Ирландското републиканско братство). Казано по друг начин, става въпрос за нов тип национализъм, за политика, която по своята същност е конституционна, без да е парламентарна, и войнствена, без да защитава физическата сила⁵⁹. Логично, предложената рецепта в публикацията „Възкресяването на Унгария“ провокира сериозен дебат в средите на ирландските националисти, в който се включват не само сподвижниците и приятелите на Грифит, но и неговите опоненти. Джон О'Лийри му споделя, че има прекалена вяра в хората и че нещата без жертви не могат да се решат. Младите му приятели от Ирландското републиканско братство, като Джон Макбрайд, пък са на мнение, че такъв тип политика е доста закъсняла, докато най-големият му журналистически опонент от вестник „Лидърът“ Д. П. Мо-

ран нарича Грифит и последователите му „зелената унгарска група“⁶⁰. Един от младите интелектуалци в Ирландската национална партия – Том Кетъл, определя политиката му като „най-голямата идея, допринесла за ирландската политика на това поколение“, като уточнява обаче, че тя трудно може да бъде ефективно приложена⁶¹.

Неслучайно, търсейки подходящо название на тази политика, Грифит се спира на келтските думи *шин фейн* („самите ние“), не само като най-атрактивно название, но и като най-адекватно обобщение на неговата концепция за национална самоувереност. На *Шин Фейн* обаче ѝ е нужно не само наименование, но и концептуална разработка. Основа на такава става реч на Грифит в Дъблин през ноември 1905 г.⁶², публикувана впоследствие като памфлет, носещ заглавието „Политиката на Шин Фейн“. На практика става въпрос за своеобразна политическа и икономическа програма на Ирландия. Според нея основаната власт ще бъде осъществявана от Съвет на 300-те, състоящ се от ирландски депутати и членове на местни правителствени съвети и действащ *de facto* като ирландски парламент. Програмата детайлизира въпроси, свързани с образованието, защитата на местната индустрия и търговията, националното обществено обслужване, националната банкова система и ред други, провокирани от идеите на икономическия национализъм и по-специално от германския икономист Фредерик Лист (като ги наслагва върху възгледите на Джон Мичел и Томас Дейвис) и книгата му „Националната система на политическа икономика“. Грифит поставя прекалено голям акцент върху заслугите му като „икономическия учител на нациите“ и надценява ролята му като „човекът, осушил английската мечта за търговско покоряване на света“, като „човекът, който Англия най-много мрази и се страхува след Наполеон“⁶³. Важното в случая обаче е не толкова Лист и оценката за неговото влияние, колкото заключението, че митническият протекционизъм и икономическият национализъм, проработили толкова добре в Германия, според автора на памфлета са най-адекватният икономически модел за Ирландия. Характерно за възгледите на Грифит в тази сфера е, че те остават сравнително статични, въпреки някои динамични промени през разглеждания период. Те могат да бъдат разделени на две ключови части: в първата се излагат далечните, крайните икономически цели, докато във втората – непосредствените мерки, които се налага да бъдат осъществени от местните правителствени органи⁶⁴.

В крайна сметка може да се заключи, че две ключови паралелни цели са очертани в програмата на *Шин Фейн* – политическа независимост (по унгарски образец) и икономически национализъм (по германски модел), реализирането на които, според Грифит, следва да бъде осъществено посредством политика на национална самоувереност и разчитане на собствените сили.

Така в самото начало на 1906 г. концепцията на Артър Грифит за поли-

тиката на *Шин Фейн* достига до голяма част от ирландците. „Политиката на *Шин Фейн* се оказва много сериозна и тя се разпространява изключително бързо през последната година“, заключава по същото време Дилън⁶⁵. Естествено към него започват да се отправят призови да основе и поведе нова политическа партия, която да я реализира на практика. Към тогавашния момент обаче той подхожда с неохота към подобни идеи и изразява надеждата си, че съществуващата парламентарна партия ще възприеме основните моменти от доктрината. Грифит вижда себе си по-скоро в ролята на политически учител и мислител, философ на ирландския национализъм, отколкото в тази на партиен лидер. В този смисъл едва ли изненадва фактът, че *Шин Фейн* се създава като партия, в която Грифит първоначално дори не членува; той продължава своята пропаганда от страниците на вестника си, носещ по това време името „Шин Фейн“ (1906–1914).

Ключов въпрос за разбиране същността и поведението на националистите около Грифит (първоначално групирани около *Обединените ирландци и Конфедерация на келтите*), а впоследствие и на самата *Шин Фейн* е този за взаимоотношенията им с ирландските парламентаристи.

В края на XIX в. и самото начало на XX в. взаимоотношенията между сепаратисти и парламентаристи се характеризират с умереност и взаимна толерантност. Доказателство за това е позицията на един от най-близките съратници на Грифит – Уилям Руни, който допуска възможността за някакъв вид сътрудничество с повторно обединената Ирландската национална партия. Според него парламентаристите трябва да бъдат разглеждани като едно от основните оръжия на националистическата артилерия. Дори и Грифит определя като приемливо евентуално сътрудничество с депутатите, но не и докато те са водени от Редмънд. В този смисъл, доколкото съществува някакво противопоставяне между парламентаристи и сепаратисти към този момент, то до голяма степен има личностен характер.

Именно такъв тип сблъсък бележи и първия по-значим конфликт между двата лагера, който поставя началото на дълбока разграничителна линия сред тях. Става въпрос за частичните избори в Южно Майо от 1900 г., провокирани от оттеглянето на Давит. Пропускайки възможността за постигането на навременен компромис сред разнородните местни националистически интереси, в крайна сметка се получава така, че от двете страни на барикадата застават съответно Джон О’Донъл и Джон Макбрайд. След серия от бурни събития първият е издигнат от Обединената ирландска лига и практически получава подкрепата на мнозинството от т.нар. традиционни националисти, докато майор Макбрайд е подкрепен от личности като О’Лийри, Артър Грифит, Руни, Хийли (подкрепата на последния е доказателство за разнородния профил, застанал зад него). Въпреки изключително ниската избирателна ак-

тивност (едва 1/3 от имащите право на глас от изборителния район), О'Донъл печели смазваща победа, която трудно може да бъде забравена и преглътната от кръга около Грифит и вестника му „Обединените ирландци“. Непосредствената им реакция е тоталното противопоставяне на парламентаристите на последвалите общи избори през същата година. В личен план Грифит също извлича важни поуки – неговата критичност се насочва персонално срещу Редмънд.

След създаването на *Шин Фейн* нещата не търпят особена промяна. Характерна особеност за политическото ѝ поведение в периода до 1918 г. е систематичният ѝ отказ да издига свои кандидати за които и да било от редовните парламентарни избори през тези години. Тази политика всъщност е резултат от политическо решение, взето още на първото заседание на Националния съвет на организацията в самото начало на 1906 г. То е причината издигнатите в някои изборителни райони кандидати от името на *Шин Фейн* във връзка с предстоящата кампания скоро да бъдат оттеглени⁶⁶.

Категоричната победа на изборите от 1906 г. дава възможност на Либералната партия да управлява самостоятелно без необходимостта от ирландска подкрепа. На практика това означава, че въпреки многократно демонстрираната съпричастност към ирландската проблематика, либералните лидери нямат конкретни ангажименти към идеята за хоумрул. Това предоставя удобен случай на новосъздадената *Шин Фейн* да атакува целесъобразността на упоритото придържане от страна на парламентарната партия към възможността за установяването на самоуправление в Ирландия чрез закони, подкрепени в Уестминстър от Либералната партия. Подобни аргументи обаче по време на консервативното управление биха звучали неоснователно и безпочвено поради надеждите, възлагани от мнозинството ирландци, за съюз с либералите като единствен възможен изход за страната им.

Атакуването на монополната позиция на Ирландската национална партия дава постепенно резултат и срещу нея започва процес на прогресивно увеличаващо се недоволство и разочарование, вкл. и сред част от собствените ѝ среди. Най-адекватният израз на това са събитията от 1907 г. в Северен Лейтрим, когато двама депутати – Томас О'Донъл и С. Дж. Долън. застават начело на движение, чиито идеи се доближават в максимална степен до тези на Грифит. Те се обявяват за оттегляне от Уестминстър, „за да работят в Ирландия за индустриалното, аграрно и езиково подобряване на Ирландия, докато същевременно демонстрират категорична враждебност срещу цялото английско влияние в нашите вътрешни работи“⁶⁷. Скоро след това, след решение на местното събрание на Ирландската обединена лига в Северен Лейтрим, призоваващо ирландските парламентаристи en bloc да излязат от парламента като знак на протест срещу либералното „предателство на Ирландия“, Долън напуска Ирландската национална партия, без на

този етап да се оттегля окончателно от Уестминстър. От тактическа гледна точка, решението му е да изчака, преди да стори това, за да даде възможност за подготовката на кампания за провеждането на частични избори. И когато най-накрая напуска парламента през февруари 1908 г., Долън има зад гърба си почти осеммесечна подготовка (преди същинската кампания) и той, както и подкрепящата го *Шин Фейн*, се намират в една значително по-благоприятна стартова позиция. *Шин Фейн*, въпреки недалечния провал на частичните избори от 1900 г. в Южно Майо, приема предизвикателството. В тази връзка Грифит написва: „*Шин Фейн* не търсеше самоцелно спора в Северен Лейтрим, но го приема“⁶⁸.

Следва сериозно предизборно противопоставяне и в крайна сметка сравнително изненадващи резултати – въпреки изборната загуба, кандидатът на *Шин Фейн* Долън постига близки резултати до тези на победителя Мийхън, издигнат от партията на Редмънд. А последствията от това са многоизмерни. Най-важното от тях е, че започва разбиването на монопола на позициите на Ирландската партия, а с това се разбива и националистическият вот. И макар че е трудно да се очертаят точният профил и мотивите на онези, които подкрепя Долън, е очевиден прогресът, осъществен от сепаратистите, сравнен с постигнатото от тях на частичните избори в Южен Майо през 1900 г. От организационна гледна точка *Шин Фейн* е значително по-развита от сепаратистката структура от 1900 г., като движението започва да придобива все по-голяма популярност из страната. И ако дотогава силата на организацията е била съсредоточена предимно в Дъблин, то тя постепенно придобива силни позиции и създава свои клонове и в други краища на Ирландия. В този смисъл *Шин Фейн* започва да променя постепенно облика си на пропагандна група, съсредоточила дейността предимно в столицата.

Към средата на 1908 г. вече се появяват някои индикации, че в скоро време именно *Шин Фейн* може да се превърне в големия печеливш на ирландската националистическа сцена. Сериозно основание за това е нарастващото разочарование от продължаващото недаване от страна на управляващите либерали на конкретни гаранции за поставянето на хоумрул проблема на дневен ред. Когато обаче Лойд Джордж предлага през 1909 г. т.нар. народен бюджет, начева серия от събития и така очертаната тенденция на възход на *Шин Фейн* започва да се прекъсва. Отхвърлянето на бюджета от Камарата на лордовете довежда до провеждането на два пъти на избори през 1910 г., резултатите от които водят отново до значително нарастване на позициите и влиянието на Ирландската национална партия за сметка на ръководената от Грифит партия, която по това време изживява изключително трудни моменти.

Стратегическите различия в *Шин Фейн* започват ясно да се открояват след 1910 г. нататък, докато в първоначалния период 1907–1910 г. те са по-скоро епизодични и възникнат относно конкретни въпроси. От една страна,

е самият Грифит, а от друга, са неговите противници – Хобсън и О'Хегарти, който чак към 1916 г. застава категорично в този лагер. Те и техните последователи сепаратисти започват да осъзнават, че са мнозинство сред организацията, което по всеобщо признание преследва републикански цели. Те категорично подкрепят първоначалната идея за пасивна съпротива, но считат, че когато изпълни своите цели (а именно – да подкопае устоите на британското управление), тя трябва да отстъпи мястото си на физическата сила и активната съпротива, посредством която да се установи република. И точно тук е голямото различие с Грифит и неговите поддръжници. Последните също защитават методите на пасивна съпротива, но на свой ред застъпват схващането, че след като тя постигне определени резултати, те посредством мирни преговори с английското правителство трябва да се стремят към дуалистична монархия или към модела на конституцията от 1782 г. Казано по друг начин, според тях, движението трябва да борави с мирни средства и да не разчита на физическата сила. В този смисъл може да се заключи, че основната разделителна линия сред двете ключови течения в *Шин Фейн* засяга преди всичко механизмите за реализиране на основата цел, а не толкова самата цел – постигането на ирландската независимост. Макар че е необходимо да се направи уговорката, че въпреки единството относно същността на крайната цел, съществува разединение и относно нейната форма – република или дуалистична монархия. Това уточнение всъщност доказва дълбочината на съществуващите различия и дава отрицателен отговор на въпроса възможно ли е и сътрудничество между двата лагера, което да доведе до намирането на общ компромисен път между тях. Практически *Шин Фейн* след 1910 г. се изправя пред дилемата република или дуалистична монархия, която няма да бъде разрешена преди 1917 г.

Не на последно място, говорейки за все по-отчетливо забелязващи се стратегически различия сред самите „непарламентаристи“ измежду националистите, както и за възможните бъдещи тенденции на развитие на организацията, е необходимо да се засегне и въпросът за личния принос на Грифит за развитието на нови, прогресивни идеи сред ирландското националистическо движение в началото на XX в., както и за явлението *Шин Фейн* и основните му завоевания по това време.

Основните възгледи на Артър Грифит са много последователни, макар че не бива наивно да се твърди, че изложените от него идеи през журналистическата му кариера са изцяло хармонични. Така например виждането му за мирните средства и ненасилието не е напълно съотносимо с идеала му за корпоративна държава. И въпреки всичко, неговият принос не бива да бъде омаловажаван най-малкото, защото той успява изцяло да промени националистическото движение в Ирландия и да внесе в него един нов, различен подход. Така Грифит фокусира усилията на много свои съратници и ясно

демонстрира на Ирландската национална партия, че тя има алтернатива и по този начин успява да я предизвика. Но като че ли най-обективната оценка обикновено правят опонентите и в този смисъл особено внимание заслужават думите на Бълмър Хобсън: „Аз имах много различия с Грифит, но няма по-искрен човек от него, или човек, който да е толкова изцяло и безкористно отдаден на страната си от него“⁶⁹.

Оценката за дейността на Грифит обаче няма да е особено пълна без кратка оценка и на дейността и достиженията на *Шин Фейн* в първоначалния период на нейното съществуване – организацията, родена на базата на неговите възгледи за пътя на Ирландия. На първо място, става въпрос за категоричното отстояване на принципа (въпреки многобройните възможности за изкушение и компромис), че независимостта на страната, като крайна висша цел, трябва да бъде извоювана в самата Ирландия и от самите ирландци, а не договорена и спазарена в Уестминстър. Без тази база по-нататъшното развитие на движението е обречено на провал. Това е и нужната основа, върху която *Шин Фейн* стъпва, за да формира организацията си за в бъдеще. Нещо повече, така се създава форум за националистически дебат, от който впоследствие се раждат нови идеи, така необходими в преломните години след 1916 г. За първи път става възможно сепаратисти да дискутират своите идеи и виждания публично, открито и дори да демонстрират известна разнопосочност помежду си, заставайки на различни позиции.

Необходимо е да се отбележи и едно достижение на ръководената от Грифит организация, често игнорирано и едностранно интерпретирано от парламентаристите. Става въпрос за предаността на *Шин Фейн* в този ранен период от историята ѝ към идеята за ненасилствено реализиране на поставените цели. На този етап това разбиране преобладава и дава основния облик на организацията и дори лидер като О'Хегарти (както вече бе проследено) преминава в лагера на привържениците на физическата сила чак през 1916 г.

Не на последно място трябва да се отличат силата и енергията, с които *Шин Фейн* и водената от нея пропаганда успяват да въздействат и увлекат след себе си значителна част от младите в Ирландия, у които разпалват категорично желание за постигането на политическа свобода.

3. ИРЛАНДСКОТО РЕПУБЛИКАНСКО БРАТСТВО

Встрани от тези две основни организации от ирландската политическа сцена през първото десетилетие на XX в. би трябвало да се отдели определено внимание и на т.нар. тайни общества, дълбоко свързани с фенианската традиция, и най-вече на Ирландското републиканско братство. Тук обаче се налага уговорката, че, макар и републиканско по своите цели, Братството ня-

ма ясно определена политическа философия, като то може много трудно да бъде еднозначно дефинирано; при него е доловим и известен афинитет към романтизма, и същевременно преданост към насилието и крайните средства за борба. В този смисъл може да се заключи, че идеологията на ИРБ е едновременно националистическа и сепаратистка, леко модерна и радикална в несоциалистическия смисъл⁷⁰. Това обаче, което с пълна сила е общовалидно за тази тайна организация и нейните членове, е нескритият стремеж към проникване във всяка една група, поставила си за цел да премахне британското от Ирландия. Затова не бива да изненадва и фактът, че голяма част от дейците на Ирландското републиканско братство участват директно или индиректно и в редица други тайни общества и националистически организации.

Появата на подобни нелегални формации далеч не е еднократен процес, като динамиката му може да бъде проследена през целия XIX в. До голяма степен ключов се оказва опитът и вдъхновението на *Обединените ирландци*. Двама негови деятели стоят в основата на появата на фенианската традиция. Джон О'Махони създава през втората половина на XIX в. в Ню Йорк, САЩ, Фенианското братство горе-долу по времето, по което Джеймс Стивънс създава в Дъблин (черпейки от опита на френските нелегални формации) съответна организация – Ирландското републиканско братство. Въпреки съществуването на общото название за тези две организации – фениански (от ирландските исторически военни формирования *фиана*), отношенията между тях са изключително динамични и напрегнати. Встрани от хронологията на проблемите между ирландското и американското тайно общество през втората половина на XIX в., логично е фокусът в настоящото изследване да се насочи към Ирландското републиканско братство като организация, пряко действаща на ирландската националистическа сцена. Интерес провокира проследяването на основните ключови характеристики на поведение и философията на въпросната съзаклятническа формация, което на свой ред е основополагащо за правилното дефиниране и разбиране на Ирландското републиканско братство в живота на борещата се за своята независимост Ирландия.

Според Конституцията на организацията нейни членове могат да бъдат всички ирландци без значение от коя класа произхождат и каква религия изповядват, които са готови да работят за установяването на свободно ирландско управление. Докато се подготвя за реализиране на крайната цел – възстановяването на независимостта чрез силата на оръжието – Братството в мирно време би трябвало да се ограничи и съсредоточи усилията си върху подобряването на положението в Съюза, да работи за разпространяването на братска любов сред ирландците, да пропагандира републиканските принципи и да разпространява идеята и знанието за ирландските национални права. Според разбиранията на водачите на тайната структура, при наличие на одобрение от страна на народа, трябва да се започне война срещу Англия, но до-

като се изчаква решение за това и се избере подходящ момент, Ирландското републиканско братство е готово да даде подкрепата си на всяко движение, което има възможност да допринесе за постигането на ирландската независимост. Внимание заслужава и практиката членовете при своето приемане да полагат клетва, обещавайки тържествено да дават най-доброто, на което са способни за установяването на ирландската национална независимост и да демонстрират изключителна вярност пред Върховния съвет на ИРБ и Правителството на ирландската република, безусловно да се подчиняват на Конституцията на ИРБ и висшестоящи офицери и да съхраняват ненарушими тайните на Организацията⁷¹. Всъщност цялото управление на Братството е съсредоточено във „Върховния съвет на ИРБ и Правителството на ирландската република“, състоящи се от единадесет членове: седем от тях са избрани като представители на четирите ирландски провинции, Южна и Северна Англия и Шотландия, и четирима почетни членове, избирани съответно от седемте. Указите на правителството представляват на практика закони на Ирландската република, докато тя се освободи от английския неприятел и не се установи постоянно управление. Въпросните закони могат да засягат събирането на данъци, договарянето на заеми, както и въпроси, свързани с мира и войната. И всеки опит на член на ИРБ да подкопае властта и авторитета на Върховния съвет чрез измяна е наказуем – дори чрез смърт. Като измяна се определя съзнателното предателство на каузата на ирландската независимост и поставянето в услуга на британско или друго чуждо правителство във вреда на ирландския национален интерес. Според Конституцията на тайното общество не се предвижда съществуването на държавна религия – всеки гражданин е свободен да боготвори Господа според собственото си съзнание и разбирания. Предвижда се Върховният съвет да се избира на всеки две години и да функционира негов изпълнителен орган, състоящ се от президент, секретар и ковчезник. Подвластен на контрола на Върховния съвет, президентът трябва да направлява дейността на организацията във всичките ѝ отдели и той е обявен „на практика и по право за президент на Ирландската република“⁷².

Отчитайки факта, че Републиканското братство представлява тайно съзаклятническо общество, за неговото съществуване и функциониране жизненоважно се оказва надеждното съхраняване на голямо количество тайна информация. И макар и в организацията да е налице добре разработената система на конспиративност и тайнственост, не са рядкост случаите, в които правителството в Лондон се оказва в течение на плановете, подготвяни от ИРБ. Затова и с цел предотвратяване на подобно изтичане на информация и заздравяване на вътрешните комуникационни връзки в тайното общество се въвежда специална шифрова система, в която ключовите имена и термини са заменени от съответни названия от по-общ характер. Така например

самото ИРБ е замествано в писмата с „фирмата“ или „бизнесът“, членовете на Върховния съвет са „ръководителите на фирмата“ или „директорите“, Конституцията е „търговските правила“, а „стоката“ и „товарите“ означават съответно оръжията и мунициипите, които Братството се стреми да придобие и впоследствие дистрибутира. Наивно обаче е да се смята, че, въпреки тази закодирана система на общуване в рамките на организацията, за правителството би представлявало някакъв проблем да получава адекватно представа за това, което се планира. В този смисъл подобен тип комуникация по-скоро служи за своеобразно успокоение на членовете на самата организация и е елемент, който на практика допълнително допринася към тайнствения и съзаклятнически характер на ИРБ.

В началния период от своето създаване организацията демонстрира относително толерантно отношение към най-големите си конкуренти на националистическата сцена – привържениците на хоумрул идеята. Това е в пълно съзвучие със спомената вече (според Конституцията ѝ) готовност за подкрепа на всяко движение, което има възможност да допринесе за постигането на ирландската независимост. Повратен момент обаче се оказва смъртта на Парнъл през 1891 г. (влиянието на Парнъл и последиците от неговата смърт вече бяха обстойно анализирани), след която вече се слага край на възможностите за сътрудничество с Ирландската партия. Въпреки големите очаквания, към тогавашния момент Ирландия продължава да бъде част от Обединеното кралство, а Националистическата партия разширява своите позиции за сметка на ИРБ, което по това време изживява трудни времена – намаляващ брой членове и фрагментация, обусловена от увлечението на младите и крайно настроени привърженици към физическата сила⁷³.

Всъщност тази тенденция на слабост на Републиканското братство продължава да бъде валидна през цялото първо десетилетие на XX в. (това, както ще стане ясно, не е общовалидно за тайните общества в страната). Безспорно доказателство за което е фактът, че английската имперска администрация в Дъблин, в лицето най-вече на заместник-секретаря на Ирландия, не вижда повод за особено притеснение от действията и поведението на ИРБ. Основание за подобни заключения дават многобройните полицейски рапорти и сводки, в които по правило от тези години не се съдържат никакви обезпокоителни данни за дейността на съзаклятническите организации. Ето какво точно споделя в тази връзка заместник-секретарят на Ирландия Антъни Макдонъл през март 1905 г.: „През двете и половина години на внимателно наблюдение аз не съм забелязал и частица солидно доказателство, която да покаже, че в Ирландия има някаква тайна политическа дейност, за която правителство да има и най-малки страхове“⁷⁴.

Макдонъл допълва, че в много голяма степен това е и мнението на опитния ръководител на Разузнавателния отдел на Англия в Ирландия. Нещо по-

вече, появяват се опасения, че постът на майор Госелин е излишен и може да бъде закрит, предвид доста слабата активност на Републиканското братство. Подобни схващания обаче крият ред опасности и създават условия ИРБ да използва подценяването от страна на властимащите и да активизира застрашително своята дейност. До такъв извод достига и наследникът на майор Госелин – Уилкинс, само няколко месеца след като поема тази длъжност: „Аз съм на мнение, че би било голяма грешка да снемем наблюдението от тях [тайните общества], тъй като те имат сериозен потенциал да създават проблеми [...] те трябва да знаят, че са наблюдавани и да се страхуват от последствията на това, че биха били разкрити“⁷⁵.

Очевидната летаргия на ИРБ през периода само спорадично е нарушавана от събития, които далеч не могат да се определят като предварително планирани. Но дори и тези случаи на изолирана активност ясно показват по-скоро ограничените ресурси на организацията и нейната неефекасност. В този смисъл уместен пример е погребението на видния водач на Братството Джон О'Лийъри през март 1907 г. Макар и повод за събирането на едно място на много видни националистически лидери, споделяли неговите ценности и разбирания (Джеймс О'Конър, П. Т. Дели, Джон О'Хенлън, Джон Макбрайд, Фред Алън, Артър Грифит и др.), както и на стотици хора, погребалната церемония далеч не успява да се превърне в сериозно националистическо събитие, така както това е ставало многократно при други подобни поводи. Това всъщност се оказва само едно от многобройните доказателства, потвърждаващи тенденцията, че ИРБ се намира в такъв етап от своето развитие, от който едва ли би могло да излезе без радикални трансформации.

Най-точните измерения на кризата, в която се намира Братството, са данните за неговите членове. И ако към 1879 г. можем да говорим за 35 000 души, с тенденция към нарастване, то в края на първото десетилетие на XX в. става въпрос за около 2000 членове общо в Ирландия и Великобритания. Към това трябва да се прибави и красноречивият факт, че организацията се намира в пълна материална и морална зависимост от американското подразделение *Клен на Гейл* (*Clan na Gael*). Ако все пак може да се отличи някакъв безспорен принос на републиканците, то това е умението им да пропагандират и ревностно да защитават сепаратисткия идеал и мечта. Според тях в подходящ момент, като например въвличането на Англия във война, Ирландия може да стигне най-накрая до своята независимост чрез употребата на физическа сила.

Обективният поглед към ирландската национална история в началото на XX в. обаче изисква да се признае, че, въпреки спомената сериозна криза на самото Братство и липса на каквато и да е била активност от негова страна, състоянието на останалите тайни общества е далеч по-различно. Точно през тези години близо дузина други подобни националистически организации

(изповядващи нетрадиционния нов тип национализъм, различаващ се от национализма на ирландските парламентаристи) развиват и демонстрират особено активно поведение. Нещо повече, дейността на последните е неразривно свързана с водещи фигури, много близки до Братството и в много случаи и с лидери от неговия Върховен съвет. Става въпрос за едно наистина тясно и изключително сложно преплитане в поведението, целите, постиженията и лидерството на широк кръг тайни организации, чието разбиране и проследяване е истинско предизвикателство. В този смисъл летаргията на ИРБ е компенсирана от други близки до нея формации и в голяма степен изглежда оправдана и логична. Като че ли това е и основното обяснение за изтъкнатите слабости на Братството – разфокусирането на вниманието и разхвърлянето на усилията на лидерите му към немалката група от сходни формирования, които нито за момент не престават да се борят за своята кауза. Разбира се, поради тяхното многообразие и разнопосочен характер на преследваните конкретни цели е трудно те да бъдат охарактеризирани в един по-общ план. Затова тук се налага и малко по-детайлен подход.

На първо място е необходимо да се спомене разгледаната вече организация *Шин Фейн*, представляваща сама по себе си събирателен образ на създадената от Артър Грифит Конфедерация на келтите и клубовете *Дънганон*. Въпреки вече изтъкнатите различия между ИРБ и Грифит (като националистически идеолог и баща на *Шин Фейн*), може категорично да се заключи, че безспорно са налице многобройни общи виждания, предимно в края на XIX в. и самото начало на XX в.⁷⁶

4. КУЛТУРНИЯТ НАЦИОНАЛИЗЪМ

Много специфично място през тези години заемат организациите, свързани с т.нар. културен национализъм. Тук става въпрос за формации, които се раждат най-вече под влияние на съществуващата обща европейска тенденция сред нововъзникващите нации от края на XIX в. към самоопределяне и изграждане на собствен идентитет, солидна база за национална политическа кампания. Естествено за започването на този процес от особено значение се оказва и един чисто обективен фактор – кризата в парламентарната партия след смъртта на Парнъл. От друга страна, обяснение може да се потърси и в стремежа на т.нар. нови националисти не толкова да предлагат алтернативи на хоумрула, колкото да положат усилия за планиране и развитие на културния живот в една бъдеща самоуправляваща се страна⁷⁷. Освен това е необходимо да се изтъкне, че стратегията на реформите, осъществени от британските либерали със съдействието на Ирландската партия, създава криза на очакванията. В този смисъл ирландското културно и политическо възражда-

не от края на XIX в. и началото на XX в. дължи своята голяма енергия и сила на нереализираните амбиции и възможности на образованата средна класа в Ирландия⁷⁸. Техните създатели най-общо се стремят да си отговорят кой и какво представлява Ирландия и ирландското или както „Младия ирландец“ сър Чарлз Гевън Дъфи формулира въпроса: „Какво се надяваме да направим от Ирландия?“. Всъщност движението за изследване на ирландското придобива много и различни форми – от възраждане на гелските спортове и гелския език до проучване на ирландските фолклорни приказки и опити на писатели и мислители да дефинират същността на понятието *ирландско*.

Една от водещите институции, които демонстрират подчертан интерес към ирландското, е Католическата църква. Тя систематично полага усилия и търси начин като институция да обвърже ирландското с католическото, за да може да поддържа водещата си роля на „настойник“ на ирландското морално и политическо съзнание. В този смисъл светските или протестантските вариации на ирландското са възприемани с дълбоко подозрение (най-вече когато става въпрос за фенианския републиканизъм и парнелизма). Католическата църква насочва усилията си към Ирландската национална партия като най-възприемчива и благодатна към католицизиране. Най-голям принос за този процес вътре в самата партия има Тим Хийли, а вън от нея безкомпромисният Д. П. Морън⁷⁹ (категоричен и независим журналист, пишец в седмичника си „Лидърът“), а проекцията му в страната се изразява в нарастващия интерес към дейността на сектантски групи като Католическата асоциация на Ирландия и Античния орден на ирландците⁸⁰. За тези хора или групи от хора идентичността на „народа-нацията“ е изначално заложена в тяхната католическа същност. Според Морън: „Ирландската нация е *de facto* католическа нация, така както английският католицизъм признава Англия като протестантка нация [...] през последните триста години онези, които са се борили и защитавали Ирландия като страна с ирландски характер, са предимно католици, а онези, които се опитват да се противопоставят и се борят срещу него, са в мнозинството си неирландци [...]“⁸¹.

Разбира се, тук е необходимо да се отбележи, че с определянето на ирландското като нещо изключително католическо по своята същност, на практика се отрича съзнателно правото и мястото на Острова на други ирландски, но некатолически групи.

И докато Църквата се стреми към „католицизирането“ на ирландското, то останалите формирования от течението на т.нар. културен национализъм посвещават своите усилия на „гейликизирането“ (или „келтизирането“) или както Макдона сполучливо го определя като „ирландизирането на Ирландия“. Става въпрос за Ирландското литературно общество, Гелската лига и Гелската атлетическа асоциация (ГАА).

Появата на първото от тях, Ирландското литературно общество (дружест-

во), трябва да се търси през 90-те години на XIX в. и се свързва с името на поета Йейтс. Известният ирландец е близък до фенианизма и е въведен в ИРБ, но целта му не е да предлага алтернатива на политиката; той по-скоро е загрижен за това, какво да се прави след като политиците успеят да извоюват хоумрул. Именно повторното поставяне на дневен ред на въпроса за ирландското самоуправление през 1893 г., както и смъртта на Парнъл се оказват непосредствените стимули за голямата културна активност от началото на 90-те години на XIX в.⁸² Затова и не изненадва фактът, че Ирландското литературно общество (дружество) в Лондон на Йейтс и Национално литературно общество (дружество), създадено едновременно от Йейтс и стария фенианист Джон О'Лийри, се появяват съответно през 1891 г. и 1892 г.; а концептуалната лекция на дружество „Националността и литературата“, в която той настоява за национална литература в един космополитен контекст, е прочетена точно в разгара на дискусиата около втория проектозакон за самоуправлението. С още по-голям резонанс за културното раздвижване от тези години се оказват гръко-турската война от 1897 г., избухването на англо-бурската война и стогодишнината от събитията 1798 г. Именно последното е и непосредственият повод и конкретно вдъхновение, което стимулира Йейтс през декември 1898 г. да сформира Ирландския литературен театър (или театърът „Аби“, от името на сцената, на която се играят постановките).

Ирландският литературен театър и наследилата го организация Ирландско национално театрално общество (февруари 1903 г.) дават отлична възможност за формирането на представа за културния проект на Йейтс и неговите сподвижници лейди Грегъри, Едуард Мартин, Джордж Мур и Дж. М. Синдж. Преди всичко, говорейки за Ирландското театрално общество, трябва да се изтъкне неговият стремеж към изграждането на национална ирландска драма, която да има и подкрепата на възможно най-широки кръгове сред артистичните среди и да притежава висока интелектуална стойност. Целта е по този начин да се подпомогне развитието на националната кауза, макар и творейки своето изкуство на английски език. На практика се получава така, че творците от Ирландския литературен театър се радват на подкрепа и се харесват както на праволинейните юнионисти като лорд Ардилаун, така и на крайни сепаратисти като Мод Гон. Това прави него и немалка част от творбите, поставени от свързаните с него творци, с двусмислен и на моменти противоречив характер (например „Графиня Кетлийн“, поставена от Йейтс през 1899 г.). Противоречивост има и у самия Йейтс, който се явява, от една страна, като един от най-ярките защитници на националните ирландски особености и същевременно твори на английски език; противопоставя се на доста от начинанията, предприети от британската администрация (напр. кампанията в Южна Африка) и приема през 1910 г. гражданска пенсия от правителството в Лондон. Логично обяснение на тази двусмисленост в твор-

чеството и развитието на самия Йейтс, но и на повечето негови сподвижници (лейди Грегъри, Джордж Мур, Дж. М. Синдж), е стремежът към обединяване на голямата религиозна, социална и регионална разпокъсаност на Ирландия зад общото гелско наследство. Затова и литературното възраждане стои в основата на създаването на приказки, възхваляващи великото гелско минало, ирландски воители, побеждаващи врагове в техните земи, и благородни селяни, съхраняващи традиционните ценности⁸³. За по-голяма убедителност те често използват в творбите си силата на мястото и пейзажа – красивата и чиста пасторална гледка на Западна Ирландия е противопоставена на сивата, урбанизирана и индустриализирана среда на Британия. В тази логика е представен и ирландският национален характер с неговата откровеност, вътрешна сила и традиционализъм, контрастиращ на английския – обезценен, неморален и неестествен.

Всъщност появата на кампании и организации, посветили се на идеята за разпространение и подкрепа на ирландското, става факт малко преди същинското културно възраждане от 90-те години на XIX в. Така още през 1876 г. се появява Обществото (Дружеството) за запазване на ирландския език, основано от Дейвид Комин, отец Нолан, а негов вицепрезидент е небезизвестният Айзък Бът. Дейността, която развива, и успехите, които отбелязва (разрешение за ограничено използване на ирландски в началната училищна степен и законът за средното образование, който, наред с всичко, регламентира използването на ирландски в новото средно училище), до голяма степен трасират пътя на Гелската лига. Последната е създадена с цел проповядване на оригиналния местен език сред говорещите английски език, като по този начин се прекратява процесът на изтласкване на гелския език. Като трибуна на Лигата се налага „Гейлик Джърнъл“ („Gaelic Journal“), чието издаване е активно подпомогнато от младия и впоследствие най-виден деятел на Гелската лига Дъглъс Хайд и Майкъл Кюсък, който скоро ще формира другата много силна културно-националистическа организация – Гелската атлетическа асоциация.

Основополагащ елемент в развитието на тази организация се оказва лекцията, която Дъглъс Хайд представя през 1892 г. (публикувана през 1894 г.) „Необходимостта от деанглицизация на Ирландия“. На практика тя очертава концептуалната рамка на Гелската лига, като в нея се призовава за всеобхватно ирландско културно възраждане, породено от страха „да се превърнем в [...] нация от имитатори, японците на Западна Европа“. „[...] би трябвало да бъдем поразени от изключителния факт, че нацията, която по всеобщо признание, някога е била една от най-класически образованите и културни нации в Европа, сега далеч не е такава; би трябвало да разберем как едни от най-начетените и образовани хора сега са се превърнали в едни от най-малко любознателните и невежи хора [...]“⁸⁴.

В краткосрочен план това обръщение провокира чиновника от Дъблин Йън Макнийл да създаде масова организация за популяризиране и разпространение на ирландския език. От нея през 1893 г. се създава въпросната Лига, ръководена от професора по ирландски в Университета в Менът отец Юджийн О'Грауни с активното участие и на Хайд и Макнийл. Идеята, която лекторът Хайд защитава, е надполитическо културно възраждане, привличащо вниманието едновременно и на националистите, и това на юнионистите. От тази изходна точка той се стреми да изгради една несектантска и неполитическа организация, която да обедини всички, имащи желание да се посветят на ирландския език. Скоро обаче, въпреки така декларираните намерения, се оказва, че в ситуацията, в която Лигата *de facto* действа, тя няма възможност да осъществи плуралисткия идеал, към който се стреми, и да спазва изцяло и неизменно културната си насоченост.

Сред конкретните постижения на Лигата могат да се отличат усилията, които полага, за да извоюва достойно място на ирландския в образователната система. И в тази посока организацията се явява до голяма степен приемник на постиженията на Обществото (Дружеството) за съхранение на ирландския език. Несъмнено трябва да се изтъкне успехът ѝ за създаването на лекторски екип по ирландски в Университета в Корк. Самият Дъгълс Хайд става член на правителствените комисии, които се занимават с проучване на среднообразователната система (1901) и университетите (1906). Но най-голямото завоевание през първото десетилетие на XX в. е превръщането на ирландския в задължителна учебна дисциплина в новия Национален университет на страната през 1910 г. (и то при яростната съпротива от страна на Джон Дилън). Това постижение става солидна база, върху която през следващите години ще бъдат натрупани нови успехи.

Гелската лига оказва категоричен натиск и за разпространението на ирландския в обществения живот. И в тази посока постиженията са сериозни: през 1896 г. успява да накара кандидатите, участващи в частичните избори в Източен Кери, да държат своите речи на ирландски; на следващата година съумява да извоюва правото на ирландски говорещите да дават своите показания в съда на ирландски; през 1905 г. Лигата предприема кампания, целяща да накара пощата да приема писма адресирани на ирландски.

В тези свои начинания Гелската лига разчита най-вече на изключително сериозни пропагандни усилия, използвайки вестници, списания, брошури. Организацията осигурява форума за изява на младите, образованите сред обществото, на протестантите, разочаровани от юнионистите, на онези католици, които не намират движението за хоумрул за привлекателно. В крайна сметка най-значимите завоевания на Лигата трябва да се търсят в средата на първото десетилетие на XX в., когато нейните местни организации са почти 1000 на брой, а членовете ѝ към 75 000.

Много интересен е и въпросът за взаимовръзката между Ирландската национална партия и силите на новия национализъм, и в частност – Гелската лига. Всъщност Ирландската партия, въпреки сериозните си различия, никога не е прекъсвала изцяло връзките си с т.нар. нови националистически движения и между тези две страни са налице немалко допирни точки. Така например Айзък Бът през 70-те години на XIX в. е и президент на Обществото (Дружеството) за запазване на ирландския език; през 1901 г. депутат от партията прави опит да се обърне към Камарата на общините на ирландски език; през 1904 г. Джон Редмънд предлага на Дъгълс Хайд да се кандидатира за депутат; Стефън Гуин (депутат от Голуей в периода 1906–1918 г.) е за известно време в изпълнителния съвет на Лигата. Всъщност тук може по-скоро да се говори не толкова за някаква общност на интересите, колкото за дълбоко и сложно преплитане в целите и дейността на някои от ирландските лидери.

Подобна сложна взаимовръзка е налице и във взаимоотношенията между Ирландската партия и друга авторитетна националистическа организация от тези години – Гелската атлетическата асоциация (ГАА). Последната се създава в края на 1884 г. от Майкъл Кюсък като отговор на засилената британска културна доминация в Ирландия, определена от самия него като „тирания на внесени и наложени със сила традиции и обичаи“⁸⁵. Според основателя на Атлетическата асоциация ирландците са били съблазнени да приемат чужди игри и спортове, които са нетипични за тях и в резултат на това се достига до систематично унижение и деморализация. В тази посока разсъждава и един от сподвижниците на Кюсък, Майкъл Давит: „[...] ние трябва да [...] попречим на убиването на онези келтски спортове, които са заплашени [...] от навлизането на саксонските обичаи [...]“⁸⁶.

Като някогашен запален играч на ръग्би и крикет, Кюсък защитава възраждането и разпространението на античните спортни традиции на страната и най-вече хърли и атлетика. През 1885 г. се систематизират правилата на ирландската версия на футбола, като той се превръща в най-зрелищния и атрактивен спорт.

Гелската атлетическа асоциация се намира в непосредствена връзка с повечето съществуващи и функциониращи по това време националистически организации. Прави впечатление, че нейният разцвет съвпада до голяма степен с най-успешните години на ръководената от Парнъл партия. Въпреки съществуващата силна взаимовръзка между парламентаристите и „атлетите“, пресилено би било да се твърди, че отношенията между двете организации представляват константна величина. Естествено между тях съществуват и моменти на противоречия и напрежение, но те са по-скоро изключение от правилото. Депутати от Ирландската партия като Майкъл Давит, Джъстин Маккарти, Уилям О’Брейн по недвусмислен начин изразяват симпатиите си към дейността на Атлетическата асоциация. Особено категоричен пример

за общността между двете организации е погребението на Парнъл, който е ескортиран в последния си път от 2000 известни играчи по хърли.

Подобно на отношенията с ирландските парламентаристи от епохата на „Некоронования крал“, съществува тясно взаимопроникване и между Гелската атлетическата асоциация и Ирландското републиканско братство, което е далеч по-логично и разбираемо. Поне първоначално, при създаването на Асоциацията, Майкъл Кюсък предприема един общоцърковен подход, консултирайки се с широк кръг от представители на религиозните среди, търсейки патрони на организацията, които биха спомогнали за нейната порядъчност и интегритет. Значително въввлечено в процеса на формиране на Асоциацията и в нейната дейност е и Републиканското братство. И безспорно доказателство за това е фактът, че сътресенията, които изживява Атлетическата асоциация в началото на 90-те на XIX в., са своеобразно отражение на трудностите, които върхлитат парламентарната партия след смъртта на Парнъл и противоречията между млади и стари във фенианското движение от това време⁸⁷.

Край на тези междуособни времена настъпва в самото начало на XX в., когато в Асоциацията се провежда реформа и начело застава ново, ефективно и свързано с фенианизма ръководство, олицетворявано от Том Кларк. То си поставя за цел да възстанови Атлетическата асоциация като ярко и решително националистическо формирование, което, без да губи подкрепата на духовенството, да може да възпитава и поддържа не само голям ентусиазъм за традиционните ирландски спортове, но и да демонстрира категорични сепаратистки настроения. Така ГАА от началото на XX в. осигурява мрежа и се превръща в трамплин за войнствено настроени републиканци, готови да се противопоставят на водената от Редмънд политика. В този смисъл може да се заключи, че Атлетическата асоциация е свързана не толкова с Ирландската национална партия като цяло, а с парламентаристите националисти от времето на Парнъл. Затова и основен неин характеризиращ белег е стремението да продължи обединението на фенианизма, аграризма и Католическата църква. Получава се своеобразен парадокс – организацията, ръководена по това време от Том Кларк, да съчетава в своята дейност в много по-голяма степен и много по-ефективно особените техники на парнелизма от истинските наследници на Парнъл – самата Национална партия. Атлетическата асоциация обединява и умерени, и крайни; дава поле за изява на революционери и същевременно не е забранена от британците; дълбоко пропита е от представители на тайните общества и се радва на поддръжка от страна на Католическата църква. Това дава основание да се говори за своеобразна двойственост и преплитане в дейността на ГАА на традициите на т.нар. стар и нов национализъм. Всъщност именно тази тенденция се явява основен характеризиращ белег за развиващия се с пълна сила ирландски национализъм в първото десетилетие на XX в.

В самото начало на двадесетото столетие национализмът в Ирландия навлиза в нова фаза след трудните и превратни времена, последвали смъртта на Парнъл. В редиците на ирландските националисти се проявяват интензивни процеси на реструктуриране. До голяма степен се изменя характерът на национализма в страната, като се затвърждава присъствието на т.нар. нови националистически организации. Като основна движеща сила се налагат млади и енергични лидери, които поставят на изцяло различна основа ирландското движение. В този смисъл особено показателни са думите, отправени към секретаря по ирландските въпроси Джеймс Брайс през юни 1907 г. от един комисар по поземлените въпроси: „Виждам отличителните белези на нова група в ирландската политика – на нов движещ дух в страната. Ново, по-младо поколение се задава и никой не може все още да каже какъв ще бъде изходът“⁸⁸.

Въпреки това обаче, и през тези години с най-голям авторитет продължава да действа Ирландската национална партия, която отново набира сили след повторното си обединение. Тя запазва позицията си на водещ фактор в живота на ирландците, ясно заявявайки готовността си да се бори за постигане на тяхното самоуправление – хоумрул. През първата половина на разглеждания период ирландските депутати демонстрират деструктивно поведение спрямо политиката на управляващите (изключение е единствено подкрепата им за Поземления закон от 1903 г.) и в този смисъл не дават особен принос за решаването на конкретните ирландски проблеми. Нещата до голяма степен се променят, когато на власт идват либералите през 1906 г. С активното участие на националистите и при откритата подкрепа на управляващите се предприемат редица стъпки в посока подобряването на положението в Ирландия. Въпросът за ирландското самоуправление обаче, въпреки заявеното намерение от страна на либералите, през тези години не е поставен на дневен ред. Причината е, че либералното правителство има самостоятелно мнозинство в Камарата на общините и не се оказва зависимо от ирландските гласове. Коренна промяна настъпва след изборите от 1910 г. (проведени на два пъти – през януари и декември с.г.), когато става ясно, че за да продължи своето управление, на кабинета на Аскуит му е жизнено необходима подкрепата на депутатите от Ирландска национална партия.

Всъщност точно в този момент започва и последният период на възход за партията, когато тя се оказва в центъра на събитията, свързани с третия проектозакон за самоуправлението. Въпреки тази краткосрочна перспектива, за годините в навечерието на Първата световна война е необходимо да се отбележи фактът, че в началото на XX в. стартира един изключително важен и необратим процес – националистическите депутати губят монополните си позиции сред ирландците като единственото възможно политическо представителство на техните интереси. Организациите, създадени от изстрада-

щото поколение на т.нар *нови* националисти, са голямото предизвикателство за Ирландската национална партия. Основното различие тук е свързано не толкова с крайната цел – ирландската независимост под една или друга форма, колкото с пътищата и начините за нейното реализиране. Трябва обаче да се заключи, че процесът на формиране на *новото* движение е все още твърде бавен, за него има само спорадични индикации и превръщането му в действителна заплаха за надмощието и монопола на Ирландската национална партия практически става факт в самия край на Първата световна война, когато политиката на парламентаристите на Редмънд постепенно ще започне да изглежда неефективна и неадекватна.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Charles Stewart Parnell. – The Times, 22 January 1885.
- ² Curtin, N. „Varieties of Irishness“: Historical Revisionism, Irish Style. – The Journal of British Studies. Vol. 35, No 2, Revisionisms (April 1996), p. 195.
- ³ Moody, T. W. Irish History and Irish Mythology – In: Brady, C. (ed.) Interpreting Irish History. Dublin, 1994. 71–86.
- ⁴ Bradshaw, B. Nationalism and Historical Scholarship in Modern Ireland. – Irish Historical Studies 26, No 104, November 1989.
- ⁵ Brady, C. (ed.) Interpreting Irish History. Dublin, 1994; Boyce, D. G. and Alan O'Day (eds.). The Making of Modern Irish History. London, 1996; Curtin, N. Цит. съч.
- ⁶ Детайлно представяне на различните дефиниции, интерпретации, терминология и теоретични обосновки вж. у: O'Day, A. Irish Home Rule 1867–1921. Manchester, 1998, chap. 1, 1–21.
- ⁷ McCarthy, J., C. Pread. Our Book of Memories: Letters of Justin McCarthy to Mrs Campbell Pread. – In: Hepburn, A. C. (ed.) Ireland 1905–1925, Vol. 2. Documents and Analysis. Northern Ireland, 1998, p. 57.
- ⁸ Jackson, A. Ireland 1798–1998. Politics and war. Oxford, 1999, 142–145.
- ⁹ Jackson, A. Home Rule. An Irish history 1800–2000. London, 2003, p. 101.
- ¹⁰ Пак там, с. 100.
- ¹¹ Вж.: Foster, R. F. W.B. Yeats: A life I: The Apprentice Mage. Oxford, 1997.
- ¹² The Freeman's journal, 20 June 1900.
- ¹³ Тази точка в действителност е лично завоевание на Уилям О'Брайън и Обединената ирландска лига.
- ¹⁴ Lyons, F. S. L. The Irish Parliamentary Party. London, 1951, 220–221.
- ¹⁵ Пак там, с. 221.
- ¹⁶ Пак там, с. 223.
- ¹⁷ O'Brein, B. R. (ed.) Home Rule Speeches of John Redmond, MP. London, 1910. 337–338.
- ¹⁸ Според сър Хорас Планкет в Ирландия към този момент съществуват около 200 000 поземлени участъка с размер между 1 и 15 акра, от които прехраната си изкарват почти 1 млн. души.
- ¹⁹ Единствено Хийли продължава да посещава парламентарните заседания, поради което е изключен от партията в самия край на 1900 г.
- ²⁰ Gwynn, D. Life of John Redmond. London, 1932, p. 101.
- ²¹ Hansard, 4th series, XC, 862.

- ²² Вж.: *Bew, P.* Conflict and Conciliation in Ireland. Oxford, 1987, 96–102; *Gailey, A.* Ireland and the Death of Kindness. Cork, 1987, 190–192; *O'Brein, W.* An Olive Branch in Ireland, chap. IX; *Davitt, M.* Fall of Feudalism in Ireland.
- ²³ “killing home rule with kindness” – стратегия, която торите възприемат спрямо ирландския проблем в средата на 90-те години на XIX в. В същината на тази стратегия заляга желанието им да възпрат ирландските амбиции за хоумрул, посредством серия от умерени и конструктивни отстъпки, чрез които да се задоволи нарастващото националистическо чувство у ирландците, без да се допусне отслабването на Британската империя като цяло.
- ²⁴ *Maume, P.* The Long Gestation. Dublin, 1999, p. 66.
- ²⁵ *Lyons, F. S. L.* Цит. съч., с. 242.
- ²⁶ *Maume, P.* Цит. съч., с. 41.
- ²⁷ The Times, 24 November 1905.
- ²⁸ *Lyons, F. S. L.* Цит. съч., с. 243.
- ²⁹ *Jackson, A.* Home Rule..., 154–155.
- ³⁰ Вж. речта на Редмънд в: Hansard, 4th series, CLXXXIII, 151–164.
- ³¹ *Jalland, P.* A Liberal Chief Secretary and the Irish Question: Augustine Birrell, 1907–1914. – The Historical Journal, Vol. 19, No 2, Jun 1976, p. 431.
- ³² *Lyons, F. S. L.* Цит. съч., с. 248.
- ³³ За по-точна представа за слабостите на поземления акт от 1903 г. вж. напр.: Hansard, 4th series, CLXXXIII, 575–96 (Birrell, 3 Feb. 1908); Hansard, 5th series, III, 188–194 (Birrell, 30 March 1909); Hansard, 5th series, VIII, 1492–1500 (Dillon, 30 July 1909).
- ³⁴ *Jalland, P.* Цит. съч., с. 434.
- ³⁵ *Lyons, F. S. L.* Цит. съч., с. 250.
- ³⁶ *Healy, T. M.* Letters and Leaders of My Day. London, 1928, II, p. 482, Letter to Maurice Healy of 31 March 1908.
- ³⁷ Подкрепата и търпението на Редмънд към либералните партньори не бива да се схваща като константна величина, като дори и той в края на разглеждания период (края на 1909 г.), в навечерието на изборите споделя, че: „[...] политически условия в Ирландия са такива, че докато не се направи официална декларация [от страна на управляващата Либерална партия] по въпроса за хоумрула, за нас не само ще е невъзможно да подкрепим либералните кандидат-депутати в Англия, но ние трябва по-най категоричния начин да помолим нашите приятели да гласуват срещу тях “; цит. у: *Гийт, D.* Цит. съч., с. 166.
- ³⁸ Пак там, 151–152.
- ³⁹ *Lyons, F. S. L.* Цит. съч., с. 251.
- ⁴⁰ Пак там, с. 255.
- ⁴¹ *Peatling, G. K.* British Opinion and Irish Self-government, 1865–1925. Dublin, 2001, p. 72.
- ⁴² Вж.: *Maye, B.* Arthur Griffith. Dublin, 1997, 27, 29–30, 69–73.
- ⁴³ *McCartney, D.* The Political Use of History in the Work of Arthur Griffith. – Journal of Contemporary History. Vol. 8, No 1.(Jan., 1973), p. 6.
- ⁴⁴ Пак там, с. 7.
- ⁴⁵ *Maume, P.* Цит. съч., с. 85.
- ⁴⁶ *O'Brein, L.* Revolutionary Underground. The Story of the Irish Republican Brotherhood 1858–1924. Dublin, 1976. p. 108.
- ⁴⁷ United Irishman, 11 May 1901, 1, 4; 18 May 1901, 6–8.
- ⁴⁸ Пак там, 14 окт. 1905.
- ⁴⁹ *Davis, R.* Arthur Griffith and the Non-Violent Sinn Fein. Dublin, 1974, 17–18.
- ⁵⁰ *O'Brein, L.* Цит. съч., 116–117.
- ⁵¹ *Griffith, A.* The Resurrection of Hungary. Dublin, 1904.
- ⁵² Вж. *Kettle, T. M.* Would the Hungarian Policy Work. – New Ireland Review, Feb. 1905, 321–328.
- ⁵³ *Davis, R.* Цит. съч., с. 115.

- ⁵⁴ *McCartney, D.* Цит. съч., 9–10.
- ⁵⁵ На събрание на *Cumann na nGaedheal* през 1902 г. той призовава ирландските депутати да възприемат „политиката на унгарските депутати“ (*United Irishman*, 1 November 1902).
- ⁵⁶ *Griffith, A.* *The Resurrection of Hungary.* cit, p. 92.
- ⁵⁷ *Maume, P.* Цит. съч., с. 57.
- ⁵⁸ Пак там, с. 91.
- ⁵⁹ *McCartney, D.* Цит. съч., 11–12.
- ⁶⁰ Пак там.
- ⁶¹ *Kettle, T.* Цит. съч.
- ⁶² *McLoughlin, M.* (ed.), *Great Irish Speeches of the Twentieth Century.* Dublin, 1996, 3–7.
- ⁶³ *Mitchell, A., P. O'Snodaigh.* *Irish Political Documents 1869–1916.* Dublin, 1989, p. 121.
- ⁶⁴ *Davis, R.* Цит. съч., с. 128.
- ⁶⁵ *Maume, P.* Цит. съч., с. 58.
- ⁶⁶ *Davis, R.* Цит. съч., с. 41.
- ⁶⁷ Пак там, с. 42.
- ⁶⁸ Пак там, с. 43.
- ⁶⁹ *Hobson, B.* *Ireland yesterday and tomorrow.* Dublin, 1968, p. 4.
- ⁷⁰ *Garvin, T.* *The Anatomy of a Nationalist Revolution: Ireland, 1858–1928. – Comparative Studies in Society and History*, Vol. 28, No 3 (Jul., 1986), p. 476.
- ⁷¹ *O'Broin, L.* Цит. съч., 6–7.
- ⁷² Пак там, с. 8.
- ⁷³ *Boyce, D. G.* *The Revolution in Ireland, 1879–1923.* London, 1988, p. 140.
- ⁷⁴ Цит. по: *O'Broin, L.* Цит. съч., с. 127.
- ⁷⁵ Пак там, 127–128.
- ⁷⁶ Пак там, вж. глава VIII, 108–120.
- ⁷⁷ *Foster, R. F. W.* Цит. съч., с. 41.
- ⁷⁸ *Jackson, A.* *Ireland 1798–1998...*, p. 170.
- ⁷⁹ Вж.: *Maume, P. D. P. Moran.* Dublin, 1995.
- ⁸⁰ *Miller, D.* *Church, State and Nation in Ireland 1898–1921.* Dublin, 1973, 208–217; *Maume, P.* Цит. съч., 94–95.
- ⁸¹ *The Leader*, 27 July 1901.
- ⁸² Вж. *Foster, R. F.* Цит. съч.
- ⁸³ Пак там, с. 51.
- ⁸⁴ *Hyde, D.* *The Revival of Irish Literature and Other Addresses.* – In: *Hepburn, A. C.* (ed.) *Ireland 1905–1925. Vol. 2. Documents and Analysis.* Northern Ireland, 1998, 69–71.
- ⁸⁵ *Jackson, A.* *Ireland 1798–1998...*, p. 181.
- ⁸⁶ *Mitchell, A., P. O'Snodaigh.* Цит. съч., с. 61: *Cork Examiner*, 3 November 1884.
- ⁸⁷ Пак там, с. 183.
- ⁸⁸ *Ireland 1905–1925...*, p. 77.